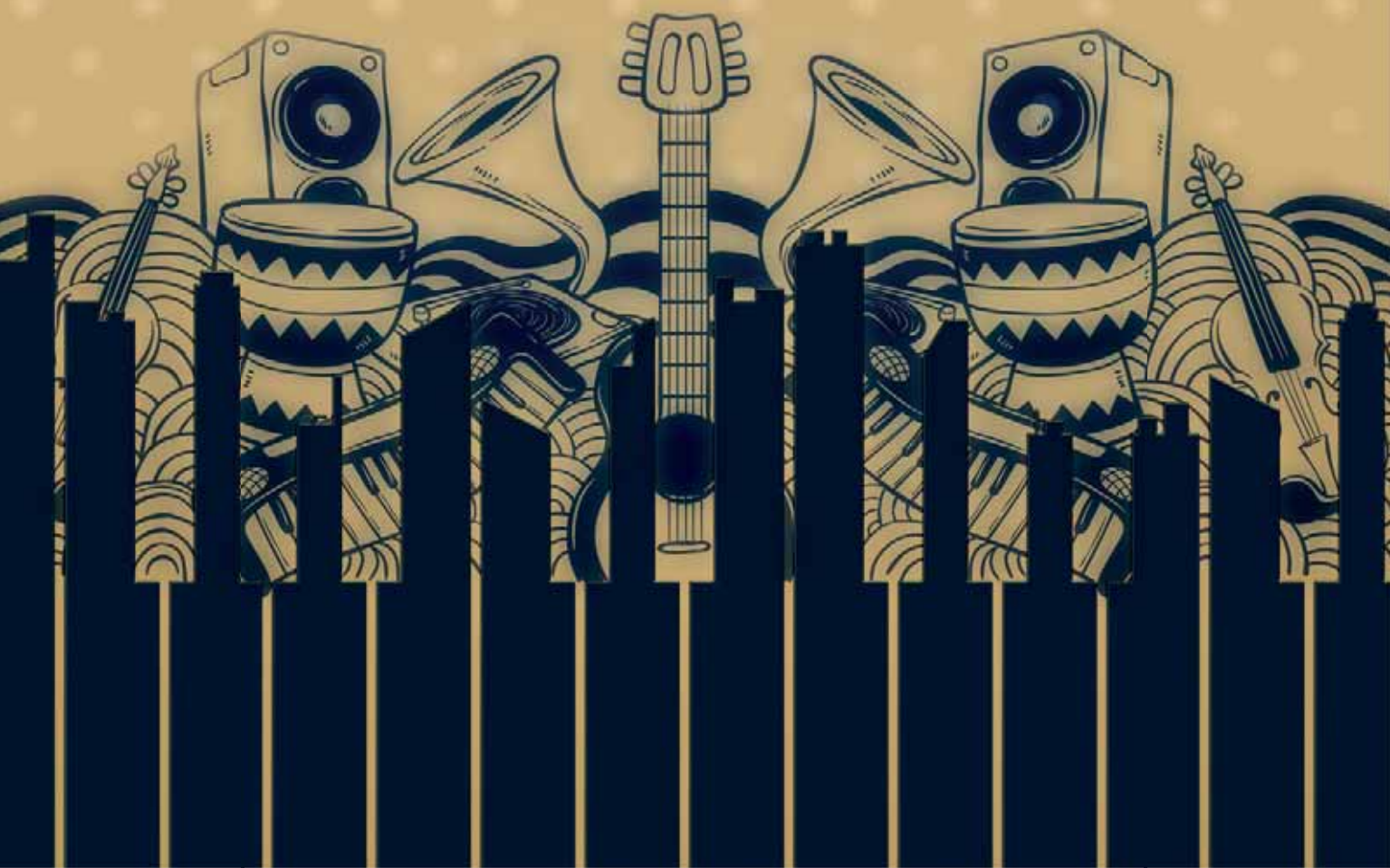

Лидија Пшенко

МУЗИЧКА КУЛТУРА

ЗА I ГОДИНА
СРЕДНО СТРУЧНО
ОБРАЗОВАНИЕ

Лидија Пшенко

МУЗИЧКА КУЛТУРА

І ГОДИНА
СРЕДНО СТРУЧНО
ЧЕТИРИГОДИШНО ОБРАЗОВАНИЕ

Скопје, 2021г.

Рецензенти:

Вонр. проф. д-р Тихомир Јовиќ, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје Факултет за музичка уметност – Скопје

Д-р Беким Рамадани, СОУ Гимназија „Кирил Пејчиновиќ“ – Тетово

Анита Станковска, СОУ „Јане Сандански“ Сирумица

Лектор:

Јасминка П. Миленковиќ

Компјутерска подготовка:

Мирко Давидовски

Издавач:

Министерство за образование и наука на Република Северна Македонија

Стручна редакција:

Дардан Браими

Графичко и техничко уредување: *Арбериа Дезајн - Тетово (Гаврило Ангелоски)*

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

78:37(075.3)

ПШЕНКО, Лидија

Музичка култура : Електронски извор : I година средно стручно
четиригодишно образование / Лидија Пшенко. - Текст во ПДФ формат, содржи
96 стр., илустр. - Скопје : Министерство за образование и наука на Република
Северна Македонија, 2021

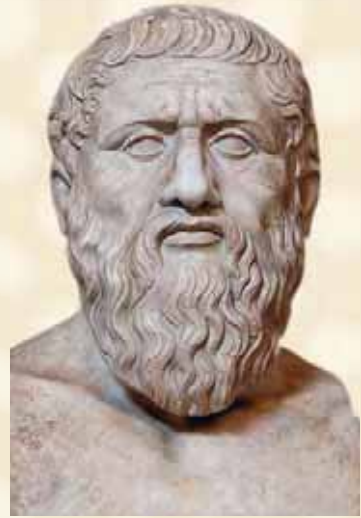
Начин на пристапување (URL): <https://www.e-ucebnici.mon.gov.mk/>. - Наслов
преземен од екран. - Опис на изворот на ден 21.09.2021

ISBN 978-608-273-003-5

COBISS.MK-ID 54996741

**Со одлука за одобрување и употреба на учебник по предметот МУЗИЧКА КУЛТУРА
за I година средно стручно четиригодишно образование бр. 26 - 228/1 од 07.04.2021,
донесена од Националната комисија за учебници.**

*„Музиката дава душа на универзумот,
крилја на умот, лет на имагинацијата и
живот на сè.“*
(Платон)

*„Музиката може да го именува
неименливото и да го искаже
нейзнатното.“*
(Леонард Бернштајн)

*„Бетовен ти кажува како е да
бидеш Бетовен, а Моцарт ти
кажува како е да бидеш човек.
Бах ти кажува како е да си
универзумот.“*
(Даглас Адамс)

„Музиката е храна за љубовта.“
(Вилијам Шекспир)

НАСТАВНИ ТЕМИ

• МУЗИКАТА НИЗ ИСТОРИЈАТА •

• МУЗИЧКА ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАЈИ •

„ОДА НА РАДОСТА“

Ode to Joy / An die Freude

Шилер/Schiller
Allegro

Бетовен/Beethoven

Fre-ude, schö-ner Göt-ter-fun-ken, Toch-ter aus E - ly - si-um, Wir be-tre-ten feu-er-trun-ken
7
Himm li-sche, dein Hei - lig-thum! Dei-ne Zau-ber bin - den wie-der, was die Mo-de
12
streng ge - teilt; al - le Men-schen wer-den Brü-der, wo dein sanf-ter Flü - gel weilt.

Радост бистра
убост чиста
керко од Елизија,
опивна си
моќ што блиска,
занес и поезија.
Твојте сништа
спокој шират
злото што го скротува.
Сите луѓе
да се смират,
духот твој ги сплотува.

МЕСТОТО И УЛОГАТА НА МУЗИКАТА ВО ОПШТЕСТВОТО

Музиката и општеството се неразделни поими. Ако се вратиме во праисторијата, ќе забележиме дека во синкретичната уметност лежат почетоците и на музиката, и на танцот, на поезијата, литературата, сликарството, но и на магијата, религијата, а и на самата култура. Уметноста и општеството имаат заеднички корен, па затоа воопшто не треба да нè изненадува големата важност и влијателност на музиката низ сите цивилизации и низ целата историја.

Музиката, како што рекол Платон, е добра колку што е добра државата во која таа се создава, но можеме да тврдиме дека квалитетот е само една од многуте категории што ги премостуваат значењата и промените во музиката со соодветните култури во кои таа настанува. Може да се каже дека и самата музика помага при обликувањето на едно општество; дека таа отсекогаш била, а и останува, заедно со другите уметности, клучен фактор при одредувањето на сето она што во една заедница се смета за убаво, добро, праведно, дозволено или забрането, природно или вештачко, популарно или застарено. Во уметноста лежи духот на едно општество, а музиката, најапстрактната уметност, е можеби онаа што најточно го доловува.

Низ историјата, музиката полека се одделувала од другите уметности. Во антиката, таа се развивала заедно со танцот и со поезијата. Во средниот век европската цивилизација наоѓала примена за музиката во религиозните обреди, а од ренесансата па до денес, таа се осамостојува и зазема, пред сè, естетска улога во културата.

Ова значи дека музиката ја поттикнува креативноста кај луѓето – и кај оние кои ја компонираат и изведуваат, но и кај оние кои ја слушаат. Таа забавува и ослободува, а доколку ѝ се пристапи аналитички, може да се гледа како збир од математика и техника, кој бара прецизност и вештина при изведувањето. Музиката побудува духовни и филозофски мисли и чувства и им овозможува на луѓето подобро да се разберат себеси. Може да зближува и развеселува, но и да релаксира. Честопати таа е прибежиште за човековите сништа.

Според ова, музиката е средство за комуникација. Ги поврзува луѓето меѓу себе, но и со светот во кој тие живеат. Во минатото, музичките стилови и трендови се менувале бавно, бидејќи и општествата се менувале бавно. Можеме да зборуваме за одредени музички стилови кои траеле и по неколку векови. Но, во XIX, XX век, а особено во XXI век, музиката се менува од ден на ден, се јавуваат голем број разновидни жанрови и поджанрови паралелно едни на други. Брзиот развој на технологијата е соодветен на брзата, технолошка музика што се слуша денес. Без разлика на сè, музиката продолжува да се создава, но секогаш како одраз на светот и на своето време.

Вистина е дека патот на музиката е долг. Потребни се автор (композитор) и уметник (изведувач) кои ќе ја пренесат на слушателите (публиката). Музичките настани како концертите, музичките фестивали и сл. најдобро го претставуваат овој процес во живо, иако, во последно време, технологијата овозможува тој да биде доловен и на поразлични начини. Музиката може да биде интерпретирана и реинтерпретирана безброј пати, а нејзиното значење да се менува од период до период, од човек до човек.

ПРАШАЊА ЗА ДИСКУСИЈА:

1. Објаснете го местото и улогата на музиката во општеството!
2. Дискутирајте за влијанието на музиката во животот на луѓето!
3. Како вие ја доживувате и разбирате музиката?

РЕНЕСАНСА

„Renaissance“ – Преродба

Претставници на ренесансата

Франческо Петрарка
(поет)

Джовани Бокачо
(писател, поет)

Леонардо да Винчи
(сликар, скулптор, научник, инженер,
архитект, анатом)

Микеланџело Буонароти
(скулптор, сликар, архитект,
поет)

Вилијам Шекспир
(драматург, поет, актер)

Ќе учиме за:

- ренесанса и ренесансна музика преку споредба со ликовните ренесансни дела;
- разликите помеѓу световната и духовната музика во ренесансата;
- претставниците на музичката ренесанса;
- инструменти во ренесансата.

Нови поими:

МАДРИГАЛ | МИСА | ЛАУТА | ОРГУЛИ

РЕНЕСАНСНА МУЗИКА

XV – XVI век

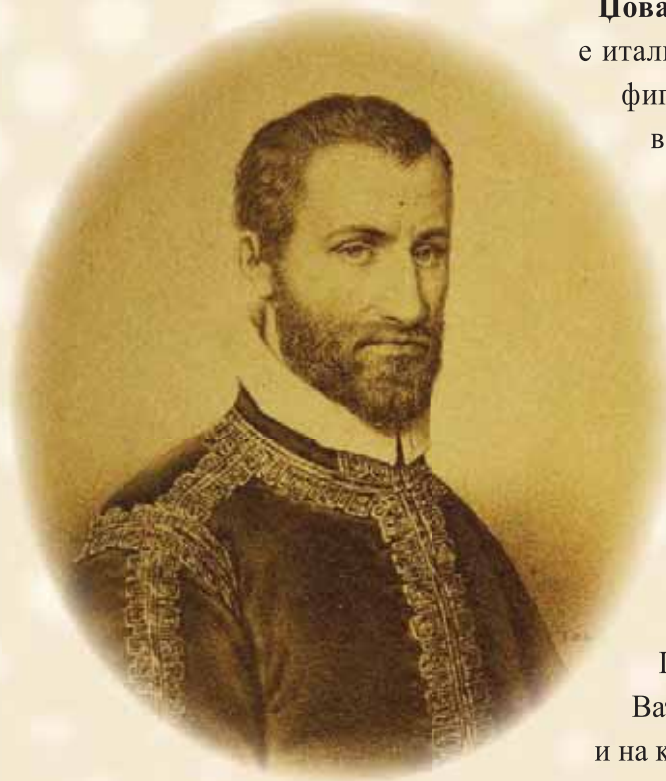
Ренесансата (преродбата) се појавува во Италија, а потоа се шири низ поголемиот дел од западноевропската цивилизација. Се дели на рана (1400–1500) и доцна ренесанса (1500–1600). Ренесансата претставува исклучително важен период на трансформација и превреднување како на социјален, така и на уметнички план кој, пред сè, се фокусира врз центрирање на секуларноста (световноста, профаноста) наспроти на дотогаш доминантната духовност (религиозност) во општествениот живот. Намаленото влијание на католичката црква врз истиот резултира со повторна популаризација на античките естетски идеали, проследени со култ кон човекот (и во мисловна и во телесна смисла) и свртување кон фолклорот како дополнителен извор за креативно и рекреативно изразување.

Сандро Ботичели (1445–1510)
La Primavera (Spring)

Ваквите стремежи, потпомогнати од (покрај останатите научни изуми) појавата на првата печатница на Гутенберг, влијаат во XVI век да дојде до неизбежната музичка ренесанса која, потпирајќи се на печатењето на првите ноти, го подразбира нивното читање и основната музичка писменост за дел од општата култура. Така, музиката сè повеќе се доближува до средните и до пониските слоеви од народот, а нејзината световна игривост, забележлива во формите како мадригал, фротоло, виланела, серенада, канцона, шансона, балада и сл. почнува полека да се вовлекува и во религиозните композиции. Полифониот начин на изразување е доминантен во вокалната (*a cappella*) црковна музика, која дополнително почнува да се пее и на народниот, а не само на латинскиот јазик. Ова трајно ги видоизменува духовните творби – мисите и мотетите.

Џовани Пјерлуици де Палестрина

Џовани Пјерлуици де Палестрина (1525–1594), е италијански композитор и една од највлијателните фигури во музиката од втората половина на XVI век – „златното време“ на црковната музика. Роден е во гратчето Палестрина, чиешто име го присвоил. Многу млад влегува во хорот на папската капела, а го добива своето музичко образование во училиштето Гудимел, каде се стекнува со извонредна полифониска техника. Најпрво служел како органист и хорски мајстор на главната црква во Палестрина, а потоа се преселил во Рим каде ги држел позициите педагог за пеење и лидер на детскиот хор (во катедралата „Свети Петар“). Потпомогнат од папата Марсел II тој станува пејач на Сикстинската капела во Ватикан, а голем дел од своето време го посветува и на компонирањето.

Многу од неговите дела се засновани на грегоријански мелодии, а неговата контрапунктска техника се смета за совршена во неговото време, до тој степен, што дури бил наречен и „принц на музиката“. Мисите што ги напишал (според различни извори, од 94 до 105 на број, објавени во 13 книги) демонстрираат различни форми - од едноставни композиции за четири гласа до целосни циклуси со шест или осум гласа. Неговото најпознато дело, „Миса на папата Марчело“, е една од нив. Мотетите (околу 300) се следниот жанр во работата на Палестрина, додека неговите две книги со мадригали, псалми и магнификати остануваат во сенката на неговите останати дела.

Орландо ди Ласо

Орландо ди Ласо (1532 –1594) е роден во градот Монс (Фландрија, северна Белгија). Во детството остава впечаток со својот прекрасен глас пеејќи во црковни хорови, а подоцна работи во повеќе градови низ Европа.

Во Рим се истакнал како главен капелник/ водич, диригент на една од катедралите, а остатокот од животот го поминал во Минхен (Германија). Авторитетот во музичките и во уметничките кругови постепено му се зголемувал, а славата на „Белгискиот Орфеј“ се проширила низ цела Европа.

Ласо ги проучувал сите најдобри дела создадени од неговите претходници (холандски, француски, германски и италијански композитори) и се обидува да создаде свој стил. За таа цел, композиторот понекогаш користел жанровски мотиви (теми од народни песни, танци), со што ги обединувал црковните и световните традиции.

Echo-Song
"Oia! o che bon echo!,
For Double Chorus of Mixed Voices

English version by Sigmund Spaeth
Orlando di Lasso
Arranged for Concert Use by Wilhelm Widmann

Andante

Soprano
Alto
Tenor
Bass

Chorus I

Ho there! Oh hear the ech-o!
O-là! o che bon es-cho!

Oh, what a joke!
Pi-glia-mo-ci

Andante

Soprano
Alto
Tenor
Bass

Chorus II

Ho there! Oh hear the ech-o!
O-là! o che bon es-cho!

Oh, what a joke!
Pi-gliamo-

pp mp pp

Еј!

Еј, колку убаво ехо! Ајде да го пробаме, мило ми е!

Ха ха ха ха ха! Да се смееме сите! Ех, фин пријателе! Што сакаш?

Сакам да ми отпееш

една

песна.

Зошто?

Зошто да?

Зошто не?

Зашто не сакам.

Зошто не сакаш?

Зашто не ми се сака!

Полифоната техника на Ласо била вешта и комплексна, а тој бил особено успешен во мадригалите, работени врз стиховите на Петрарка, Тасо, Трансиљо и други италијански поети, кои ја разработувале психологијата на нивните ликови. Една од неговите најпознати творби е виланелата - серенада "Matona mia cara" („Моја драга госпоѓа“) за четиригласен хор, напишана на италијански јазик, со љубовна содржина, компонирана во 1581 година.

O R L A N D O .

Ato: a mia cara mi follere canzon Matona. can-
tar sotto finestra. Lantze buò cōpagnon Dō dō don diri diri don don don dō Don.
Ti prego m'ascoltare che mi cantar de bon Ti. che.
E mi ti foller bene come greco e capon Dō dō don diri diri don don don dō Don.
Com'andar ale cazzecazzar cazzar con le falcon Co. cazzar. Mi

Ласо припаѓа во групата на најплодни композитори на сите времиња: бројот на неговите дела е над 2000, од кои 530 мотети, 175 италијански мадригали и виланели, 150 француски шансони, 90 германски лид љубовни песни и 60 миси и др.

СВЕТОВНИ ТВОРБИ

• **Мадригал** – полифона/многугласна форма во која сè повеќе ѝ се дава предност на највисоката мелодиска линија, додека другите мелодиски линии ја следат во акордски созвучја. Таа содржи силни реалистички црти во музичкиот говор и разновидна тематика. На почетокот фигурира само вокално, а подоцна добива и инструментална придружба. Потекнува од Италија.

• **Виланела** – пастирска песна со комична, сатирична или пародична тематика.

• **Серенада** – лесна, смирена, италијанска композиција, изведувана во чест на сакана личност, пријател, истакната личност или одреден настан. Најчесто е со љубовна содржина и се изведува навечер, во интимна атмосфера, од страна на еден човек, придружен со жичен инструмент (гитара, лаута, мандолина).

• **Шансона** – вокална и вокално-инструментална творба со љубовна тематика. Потекнува од Франција.

• **Фротола** – едноставна песна, изведувана најчесто во три до четири гласа, со една главна мелодиска линија. Се смета за претходник на мадригалот.

ДУХОВНИ ТВОРБИ

• **Миса** – централен дел на христијанска западна (католичка) богослужба, молитва, музичка творба која е застапена во сите епохи и е полифона.

• **Мотет** – повеќегласна хорска а саррелла композиција пишувана на латински текст (обично од Библијата), заснована на принципот на имитација.

Освен подемот на вокалната музика, а *cappella* (само хорска изведба), која е основен тип музика во ренесансата, секако, се развива и инструменталната музика, со доминација на дувачки, ударни инструменти и претходниците на виолината (виола да брача) и виолончелото (виола да гамба).

Виола да брача

Виола да гамба

• **Лаута** - жичен музички инструмент со ориентално потекло, кој добива популарност како придружен или солистички инструмент. Најпрво има 11 жици, за по XVI век, нивниот број да се зголеми на 24.

• **Оргули** – дувачки – аерофон инструмент, еден од најголемите, карактеристичен за духовната музика. Звукот се произведува со струење на воздухот низ цевки со различна големина и преку притискање на клавишите од повеќето клавијатури, кои се скалесто подредени. Порано бил карактеристичен за катедралите, но подоцна е вклучен и во некои поголеми концертни сали.

Проверка на знаењето:

1. Набројте ги основните карактеристики на ренесансната музика!
2. Образложете ги причините за настанување на духовната и световната музика!
3. Дајте краток осврт за животот и делата на Џ. П. де Палестрина и О. ди Ласо!

Слушање музика:

Џовани Пјерлуици де Палестрина
„Миса на папата Марчело“ - фрагменти
Орландо ди Ласо „Моја драга госпоѓа“
Орландо ди Ласо „Ехо“

БАРОК

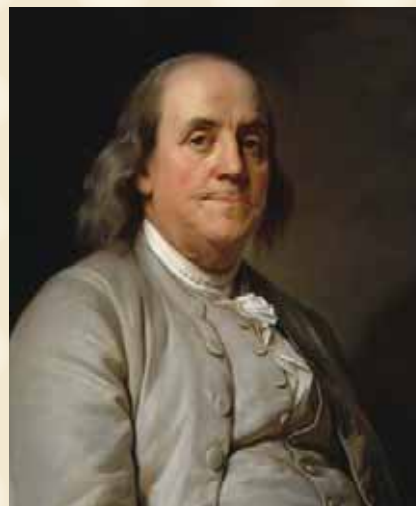
Претставници на барокот

Вилијам Харви
(доктор)

Исак Њутн
(физичар, математичар, астроном,
алхемичар)

Бенџамин Френклин
(државник, филозоф, физичар,
економист и писател)

Диего Веласкез
(сликар)

Рембрант ван Рејн
(сликар)

Жан-Батист Молиер
(писател)

Жан Лафонтен
(писаел)

Даниел Дефо
(писател)

МУЗИКАТА ВО БАРОКОТ

Ќе учиме за:

- барок и музички барок;
- претставниците на барокната музика;
- животот и творештвото на Јохан Себастијан Бах и Георг Фридрих Хендл.

Нови поими:

ФУГА | ОРТОРИУМ | ЧЕМБАЛО | ВИОЛИНА

Барок – *barroco* (португалски), *barruesco* (шпански) е збор што означува неправилен, необработен бисер, кој во се користел во негативна конотација – со него се опишувале претерани, извештачени уметнички дела. Подоцна, под терминот барок почнал да се подразбира богато украсениот и мајсторски изработен уметнички сензибилитет кој ја наследил ренесансата. Тој доминирал, пред сè, во архитектурата и во ликовната уметност, а се верува дека Н. А. Плуше и Ж. Ж. Русо во XVIII век први го употребиле терминот за да опишат одреден музички стил.

Границите на музичкиот барок се прилично бледи – за почеток се смета или годината на смртта на Палестрина и Ласо (1594) или годината кога е изведена првата опера (1598), додека за крај на барокот се смета годината на смртта на Бах (1750). Според Хуго Риман, музичкиот барок трае од 1600 година до 1750 година, а според Манфред Букофцер од 1580 до 1730 и е поделен во три периоди.

БАРОК	РАН	СРЕДЕН	ДОЦЕН
Временски период	1580 – 1630	1630 – 1680	1680 – 1730
Претставници	Клаудио Монтеверди	Антонио Вивалди	Ј. С. Бах Г. Ф. Хендл
Музички форми	Монодија Опера	Суита Соната Концерт	Ораториум Кантата Фуга Соната Концерт
Карактер	РАСКОШ – ГОЛЕМИНА – СЈАЈ – НАКИТЕНОСТ		

Преминот од XVI во XVII век е познат како голема пресвртница во историјата на музиката, бидејќи со себе носи промени во мелодијата, хармонијата, ритмот, инструментите, музичките форми и сл.

Една од пресвртните точки, кои го симболизираат почетокот на музичкиот барок е појавата на операта, музичко–сценско дело во кое се соединуваат повеќе уметнички појави.

КОМПОЗИТОР	ОПЕРА	ГОДИНА	ПРВА ОПЕРА
Јакопо Пери	„Дафне“	1597 година	од која се сочувани само два фрагмента
Јакопо Пери	„Евридика“	1600 година	прва сочувана опера
Клаудио Монтеверди	„Орфеј“	1607 година	прва значајна опера

Сè почесто се користат дурските и молските тоналитети кои потполно ги заменуваат ренесансните модуси, во мелодиските линии преовладуваат разложени акорди, се проширува опсегот на гласовите, забележителен е слободен третман на дисонанцата, се јавува хроматика, украси (трилери) итн. Ритмот пулсира непрекинато, моторично и со кратки нотни вредности, а полифонијата достигнува кулминација, особено со контрапунктската техника кај канонот, инвенцијата и фугата.

Со појавата на вокални и инструментални солисти, поединецот се става во преден план во однос на ансамблот, за да дојде до израз неговата виртуозност. Инструментите се усовршуваат и сè почесто се компонира инструментална музика. Од оние инструменти со клавијатура, доминира чембалото, кое е претходник на клавирот. Семејствата Страдивари, Амати и Гварнери се едни од најпознатите изработувачи на гудачки инструменти.

Најзастапени музички форми во времето на барокот се:						
Вокални и вокално-инструментални	опера	кантата	ораториум	миса	пација	фуга
Инструментални	фуга	суита	солистички концерт	прелудиум	токата	пасакалја

Најпознати претставници на барокната музика

Клаудио Монтеверди

Арканцело Корели

Жан-Батист Лили

Хенри Персл

Франсоа Купрен

Антонио Вивалди

Жан-Филип Рамо

Алесандро Скарлати

Јохан Себастијан Бах

Јохан Себастијан Бах (1685 – 1750)

е германски композитор, оргулист, еден од најголемите музичари на сите времиња, нарекуван и „мајстор над мајсторите“.

Роден е во Ајзенах во музичко семејство. По завршувањето на школувањето работи како органист и виолинист во повеќе градови низ Германија, за конечно да стигне до позицијата музички директор во Лајпциг, каде што и останува до крајот на животот. Комплексноста на неговите дела била откриена многу подоцна, па иако во денешно време се смета за еден од најгенијалните композитори, додека творел достигнал само просечни признанија.

Совршеното владеење на полифонијата и хармонијата, меѓу другото, овозможиле Бах да стане пример и учител за сите негови следбеници. Огромниот број негови дела, многу од нив црковни композиции, а речиси

сите или со наставна цел, или компонирани по порачка, се сведуваат некаде на: 220 сочувани кантати, ораториуми, 4 пасии, 6 брандербуршки концерти, 2 виолински концерти, 1 концерт за две виолини, 7 клавирски концерти, барокни сонати, прелудиуми, фуги, токати, двогласни и тригласни инвенции итн. Поголемиот дел од нив се напишани за оргули, чембало, виолина и клавир.

Георг Фридрих Хендл

Георг Фридрих Хендл (1685 – 1759) е германско-англиски композитор, оргулист, чембалист и типичен претставник на барокот. За разлика од сложениот стил на неговиот современик Бах, Хендл го претставува овој музички правец на поедноставен и покомуникативен начин.

Секако, ваквиот стил е одраз и на неговиот живот. Додека Бах никогаш не ја напуштил Германија, Хендл, кој ја пропатувал Европа и научил многу од различните музички традиции, се смета за интернационален композитор. Роден е во Хале, во немужичко семејство, но и покрај противењето на неговиот татко да се занимава со музика, тој успева да ја оствари својата цел со голема поддршка од мајка си. Станува член на хамбуршкиот оркестар, а подоцна, во Италија, ја усовршува композиторската техника. Последната позиција му е директор на операта во Лондон каде останува до крајот на неговиот живот.

Неговото творештво опфаќа повеќе од 40 опери, околу 30 ораториуми, од кои се издвојува „Месија“, кантати, барокни сонати, концерти за оргули и оркестар, 12 кончerti grosi, оп. 6, концерти за флејта, обоа, фагот, виолински и клавијирски дела. Особено впечатливо е тоа што Хендл се смета за создавач на класичниот вид ораториум.

Велат дека ораториумот „Месија“ на Хендл бил толку популарен, што на господата им се препорачувало да ги посетуваат неговите изведби без мечови, а на дамите без кринолини, за да има место за повеќе публика.

• **Фуга** (*fugare* – лов, бркање, бегање) – полифона творба во која една или повеќе теми се спроведуваат во сите гласови врз принцип на имитација и според одреден модулативен план. Фугата е најзначајна и најсовершена форма на барокниот инструментален и вокално - инструментален полифон стил. Најчесто е напишана за 3 или 4 гласа, поретко за 2, 5 или повеќе. Темата за фуга најпрво се презентира сама, во основниот тоналитет, за потоа вториот глас да ја однесе за интервал квинта повисоко или за интервал кварта пониско, а во третиот глас повторно да настапи во основниот тоналитет итн. Композиторот Ј. С. Бах се смета за ненадминат творец на фугата.

Tocatta and Fugue in D Minor

J.S. Bach
Arranged by Stuart Carlson
Edited by Stephen Shipp

Tocatta

Violin *Adagio* ♩ = 69

ff

5 *p* *rit.* *f* *p*

11 *Prestissimo* ♩ = 160

f *p*

Ораториум – вокално-инструментално дело за солисти, хор, оркестар, понекогаш и рецитатори. На почетокот бил со духовен, религиозен текст, а потоа се појавува и со световен текст. Сличен е на операта, содржи драмско дејство и се изведува на концертен подиум. Во барокот најистакната личност во ораториумската музика е Хендл.

• **Чембало / клавичембало** - музички инструмент со клавијатура, претходник на клавирот. Најчесто бил користен во периодот на барокот. Звукот се произведува преку удирање на клавишите кои во внатрешноста на самиот инструмент повлекуваат жици, со што се произведува звук сличен на оној на гитарата.

• **Виолина** – гудачки инструмент со четири жици, кој ги произведува највисоките тонови, во однос на сите останати гудачки инструменти.

Се состои од корпус (труп, тело, резонантна кутија), врат и глава со четири чивии, на кои се затегнати жиците. На виолината се свира со гудало, предмет изграден од дрвена прачка со оптегнати, преработени коњски влакна.

Со поминувањето на гудалото преку жиците се произведува звук.

Проверка на знаењето:

1. Наведете ги податоците за појавата на музичкиот барок!
2. Опишете ја појавата на барокната музика преку споредба со другите уметности од тој период!
3. Дајте краток осврт за животот и творештвото на Ј. С. Бах и Г. Ф. Хендл!

Слушање музика:

Фрагменти од:

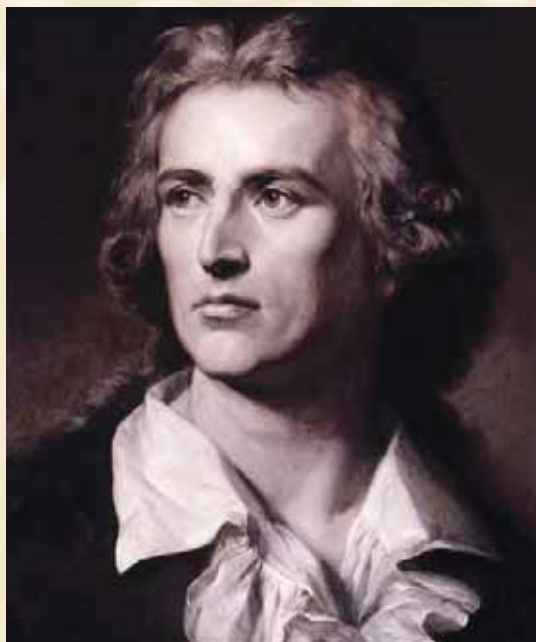
- Ј. С. Бах Токата и fuga во d - moll за оргули
Г. Ф. Хендл, ораториум „Месија“ („Алелуја“)

КЛАСИЦИЗАМ

Претставници на класицизмот

Жак-Луј Давид,
(сликар)

Фридрих Шилер,
(поет, драматург)

Жан Жак Русо,
(филозоф, писател, композитор)

Донатан Свифт,
(сатиричар, писател)

Класицизам (classicus – од прв ред, примерно, безвременско) е името на уметничкиот, а со тоа и музички правец, кој траел во периодот од 1730 година до 1820 година и кој тематски се обидел да го сумира најдоброто и најбезвременското од сите негови музички претходници. Наспроти доцниот барок (рококо / преткласика – 1720-1770), препознатлив по накитеноста, класицизмот се залага за јасност, урамнотеженост и едноставност. Делата треба да бидат сразмерни и хармонични, израз на класична убавина.

Ваквите ставови се под влијание и на тогашната политичка, филозофска и уметничка клима, како на пример воспоставувањето на Декларацијата за човекови права во САД, 1776 и Француската револуција во 1789. Доминира рационализмот (разумноста), идејата за космополитизам и новото оживување на античката идеална убавина како едноставен, но и ненадминлив пример за сите творци во сегашноста.

Жак-Луј Давид – *Заклеивањето на Хорацио*, 1784 година

Ќе учиме за:

- класицизам и музиката во класицизмот;
- претставници на музичкиот класицизам;
- појава на симфонија и гудачки квартет.

Нови поими:

СИМФОНИЈА | ГУДАЧКИ КВАРТЕТ | АРИЈА

МУЗИКАТА ВО КЛАСИЦИЗМОТ

Рана класика, музички претставници

Луиџи Бокерини

Јохан Штамиџ

Карл Филип Емануел Бах,

Строгото структурирање на уметничкото дело ги гарантира неговата трајност и квалитет, како и неговата универзалност. Ова естетско правило овозможило на површина да исплива генијот на тројцата најпознати класични композитори – виенските класичари, кои твореле во периодот на доцната класика (1770–1830), Франц Јозеф Хајдн, Волфганг Амадеус Моцарт и Лудвиг ван Бетовен.

Наместо полифонија, сè почесто до израз доаѓа хомофоната музика (хомофонија), се отфрла моторичноста на сметка на симетричноста и периодичноста. Класичната оркестарска симфонија, концертот, виолинската, клавирската соната и гудачкиот квартет стануваат водечки форми кај кои правило е класичната четириставна форма: Allegro-Adagio-Menuetto-Finale (Allegro) со мали исклучоци, како на пример Бетовеновото внесување на Scherzo на местото на Menuetto. Најзастапени инструменти се: виолината, чембалото, клавирот, кларинетот, обоата и флејтата.

Дворецот во Манхајм

Франц Јозеф Хајдн

Франц Јозеф Хајдн (1732–1809) е австриски композитор и основоположник на класичната симфонија и на гудачкиот квартет. Во детството се истакнува со убавиот глас, а пеел и во познат, детски, виенски хор до своите 18 години. Ги совладал музичките форми, свирел на повеќе музички инструменти и работел на повеќе позиции во повеќе градови, за потоа да достигне слава и да се вработи во дворот на грофот Естерхази во Ајзенштат, останувајќи на таа позиција цели 30 години.

Во делата внесува народни мотиви, германски, француски и унгарски мелос, а неговото творештво опфаќа околу 120 симфонии, 24 опери, над 100 клавирски сонати, повеќе од 70 гудачки квартети, 35 триа за клавир, виолина и виолончело, 30 гудачки триа, 9 клавирски, 9 виолински и 6 концерти за виолончело. Автор е и на дела со религиозна тематика – 14 миси и 2 ораториума.

Волфганг Амадеус Моцарт

Волфганг Амадеус Моцарт (1756–1791) е австриски композитор и еден од најпознатите музичари на сите времиња. Репутацијата на гениј го следела уште од раното детство: бил роден во музичко семејство, почнал да свира и да компонира уште на 4 години, со што го добил и првиот од многуте епитети, „чудо од дете“. Со талентираната сестра, под грижата на татка си, приредувал концерти низ повеќе европски центри, а потоа заработувал на различни начини: преку свирење на дворови пред видни луѓе, давање концерти и компонирање по нарачки. Бил ексцентричен и имал турбулентен живот, а по женидбата и селидбата во Виена, умрел на 35 годишна возраст, со здравствени и финансиски проблеми.

Имал апсолутен слух, исклучителна меморија и способност за брзо компонирање. Творештвото му е обемно и творел во сите музички жанрови, создавајќи

околу 600 дела, од кои се издвојуваат: 41-53 симфонии, 22 опери, 105 менуети, 56 германски танци, 40 песни, гудачки квартети, клавирски триа, сонати, гудачки квинтети, над 50 концерти за различни инструменти, ораториуми, миси и еден недовршен реквием.

„Музиката не е во нојните, туку во џишината џомеѓу нив.“
Волфганг Амадеус Моцарт

Лудвиг ван Бетовен

Лудвиг ван Бетовен (1770–1827) е германски композитор, еден од најуниверзалните, најистакнати творци на сите времиња. Уште на рана возраст бил приморан да се осамостои и да почне да заработува за живот, компонирајќи и свирејќи на повеќе инструменти. Ги запознал Моцарт и Хајдн во Виена, а потоа и се преселил таму. Уште во младоста го загубил слухот, што значително му ја отежнало композиторската професија, но, и покрај тоа, не се откажал од неа.

Живеел повлечен живот, а главната инспирација за неговата работа ја наоѓал во демократските идеали на Француската револуција и почитта што ја имале неговите сограѓани за него. Интересно е тоа што неговата смрт во 1827 година како да го најавила и крајот на класицизмот во 1830 год., и покрај тоа што самиот Бетовен се смета за композитор кај кого веќе се јавуваат романтичарски тенденции.

Ова веќе може да се забележи во неговото континуирано кршење на класичните, музички правила. Имено, тој толку добро владеел со нив, што си дозволувал да воведува индивидуални хармонски и формални промени. Неговите најпознати дела најчесто припаѓаат на една од трите области во кои тој особено се истакнал – симфониите (вкупно 9), 16-те гудачки квартети и 32-те сонати за пијано. Тој исто така напишал и 1 опера, 10 сонати за виолина, 5 сонати за виолончело, 9 клавирски триа, 5 концерти за

пијано, 1 виолински концерт, 11 увертури, 2 миси, варијации за пијано, ораториум, кантати, музичко-камерни дела, танци, песни итн.

Für Elise

WoO 59

Ludwig van Beethoven
(1770–1827)

• **Симфонија** – инструментална композиција, најчесто во четири става со брзо-бавно-умерено брзо темпо, усовршена во времето на класицизмот. Се исполнува од страна на голем музички ансамбл, т.н. симфониски оркестар, во кој се вклучени речиси сите видови инструменти, со тоа што сите се подеднакво застапени, без кој било од нив да доминира над останатите. Во исклучителни случаи, композиторот може да воведо и хор, како на пример Бетовен во последниот став од неговата 9-та симфонија – „Ода на радоста“.

• **Гудачки квартет** – мал музички ансамбл од четири музичари кои свират на гудачки инструменти – две виолини, виола и виолончело (и композицијата што ја исполнуваат го носи истиот назив – гудачки квартет).

Богатиот и надмен брат на Бетовен му пратил на композиторот новогодишна честитка. На крајот се потпишал: „Јохан ван Бетовен, сопственик на имот“. Композиторот му ја вратил честитката назад, допишувајќи на задната страна – „Лудвиг ван Бетовен, сопственик на мозок“.

Музички пример:

Гудачки квартет бр. 62 во C-dur, втор став, од Ф. Ј. Хајдн (мелодија денес позната како Химната на Германија).

Арија од операта „Волшебната флејта“ на В. А. Моцарт

Премиерата на германската зингшпил опера „Волшебната флејта“ се одржала во Виена, 1791 год., во два чина (14 слики), со комбинација на говорни делови и музички точки, арии и сл. Драмското дејство е засновано на фантастична приказна, која се одвива во далечна земја од бајките. Во неа се зборува за борбата помеѓу доброто и правдината, претставени преку свештеникот Сарастро, и злото на подземјето, со кое управува Кралицата на ноќта. Волшебната флејта е предмет кој има магична моќ, а со тоа и причина сите да се борат за него, симболизирајќи ја, всушност, музиката која нè следи низ целиот живот. Аријата отпеана од Кралицата на ноќта, е една од најтешките солистички делници поради висината на тоновите и техниката на изведбата, која умеат да ја исполнат само врвни колоратурни сопрани.

Симфонија бр.5, оп. 67, во с - moll „Симфонија на судбината“, I став, Л. В. Бетовен

Премиерата на симфонијата била во Виена, 1808 год., со севкупно траење од 30-ина минути. Почетокот е мрачен, но решителен, полн со борба и дух, додека светлината на надежта поминува низ бура. Врз основа на почетниот мотив, кој асоцира на тоа како „судбината тропа на врата“, се развива целиот прв став. Овој мотив го обединува целото дело. Темата е полна со вознемиреност и загриженост, за потоа да настапи нова мелодија (втора тема), нежна, светла, отсвирена со виолини, а за во репризата, пак, да се воведо еден импресивен дел отсвирен на обоа.

Symphony No 5, in C minor

Beethoven

♩ = 108

ff *p*

V *And.* * *And.* *

Проверка на знаењето:

1. Набројте ги најпознатите дела на Ф. Ј. Хајдн!
2. Направете споредба меѓу животниот пат и творештвото на В. А. Моцарт и Л. В. Бетовен!

Слушање музика (фрагменти):

Франц Јозеф Хајдн: фрагмент од гудачки квартет
Волфганг Амадеус Моцарт: арија од операта „Волшебната флејта“
Лудвиг ван Бетовен: Симфонија бр.5, оп. 67, во с-moll, I став

РОМАНТИЗАМ

Романтизам е името на уметничкиот правец кој во XIX век се јавил како реакција на класицизмот. Поттикнат од Француската револуција и од останатите слични политички настани низ Европа и светот во тој период, романтизмот строго ги отфрла рационалистичките и космополитски идеали на неговиот претходник. Во него се формулираат првите идеи за национална припадност и вниманието се врти кон судирот меѓу угнетувачкото општество и поединецот. Индивидуализмот доаѓа во преден план.

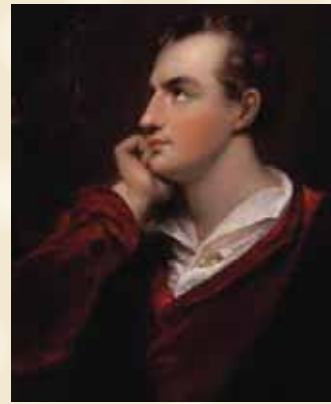
Претставници на романтизмот

Франциско Гоја,
(сликар)

Јохан Волфганг фон Гете,
(поет)

Џорџ Гордон Бајрон
(поет)

Мери Шели,
(поет)

Александар
Сергеевич Пушкин,
(поет)

Жорж Санд,
(писателка)

Ќе учиме за:

- романтизам и музичкиот романтизам;
- претставниците на музичкиот романтизам;
- изведувачките состави од епохата на романтизмот;
- појавата на соло-песната и симфониската поема.

Нови поими:

СОЛО-ПЕСНА | СИМФОНИСКА ПОЕМА | КОНЦЕРТ | БАЛЕТ

Музички претставници на романтизмот

Феликс Менделсон

Роберт Шуман

Петар Илич Чајковски

Едвард Григ, Франц Лист, Фредерик Шопен, Јоханес Брамс, Хектор Берлиоз, Клара Шуман, Михаил Иванович Глинка, Александар Бородин, Модест Петрович Мусоргски, Николај Римски Корсаков, Беджих Сметана, Антонин Дворжак и др.

*„Музиката е така што ни
кажува дека човечката раса е
поголема одошто мислиме.“*

Наполеон Бонапарта

Романтичарите бегаат од реалноста во светот на фантазијата, копнеат по минатото и по некои нови, егзотични дестинации, се навраќаат на народното творештво и локалниот фолклор како на инспиративен извор и наоѓаат прибежиште во природата. Нивниот песимизам се рефлектира и во делата што ги создаваат, а строгите граници меѓу различните уметности почнуваат да бледнеат.

Осамениот уметник-гениј, за разлика од класичниот уметник, има право, а и должност кон самиот себе, да ги негира сите однапред воспоставени правила и, пред сè, во своите дела да ја изразува својата моментна душевна состојба.

Будењето на националната свест им овозможува и на уметниците што не потекнуваат од дотогаш доминантните Италија, Германија, Франција и Австрија, како на пример на музичарите од словенско потекло, да дојдат до израз и да придонесат кон целокупната европска музичка сцена.

Во музиката, ова воведува новитети и предизвикува дополнително збогатување на мелодиското движење, проширување на хармонијата, хроматиката и разновидноста, од една страна зголемување на оркестарот, но и популаризирање на новите, кратки форми, како соло-песната, клавирската минијатура и симфониската поема, преку кои најефикасно можат да се изразат моменталните чувства на уметникот.

Франц Петер Шуберт

Франц Петер Шуберт (1797–1828) е австриски композитор, виолинист, пијанист, органист, пејач. Претставува клучна фигура во музичкиот романтизам. Бил роден во големо семејство и од повеќе причини немал можност да заработува од компонирањето музика, што го повело да се пресели во Виена и таму да живее уметнички, боемски живот, опкружен со неговите истомисленици. Неговото биографско поистоветување со дел од клучните романтичарски ставови довело и до неговата прерана смрт, но и до создавањето на еден огромен и значаен опус.

Мајстор е на соло-песната, на симфониската и на камерната музика. Неговото творештво брои околу 1500 дела, од кои 600 соло-песни, 9 симфонии (по примерот на неговиот идол Бетовен, до кого е и погребан), 18 музичко-сценски дела, 15 гудачки квартети, клавирски сонати, танци, миси итн.

- **Соло-песна** – композиција наменета за еден глас/вокал, со текст од познати поети од времето на романтизмот, најчесто со инструментална придружба (клавирска), а подоцна и оркестарска. Познати автори на соло-песни се: Шуберт, Шуман, Брамс, Лист, Глинка, Чајковски, Рахмаџинов, Бородин, Малер и др.

- **Клавирска минијатура** – кратка инструментална композиција, поедноставна по формата и по изведбата од соло-песната. Без зборови, но погодна за изразување на моменталното расположение на романтичарот. Познати автори на клавирски минијатури се: Шуман, Лист, Шопен и Менделсон.

- **Концерт** – музичко дело, најчесто триставно, за соло-инструмент со оркестарска придружба. Има концерти за пијано, виолина, виолончело, флејта, обоа итн.

THE ERL KING DER ERLKÖNIG

GÖTTE

FRANZ SCHUBERT
Op. 1.

1 Presto (♩ = 152) 2 3
4 5 6
7 8 9
10 11 12
13 Who
Wer
14 15 High
(Orig.)

Една од најпознатите композиции на Шуберт, „Горскиот крал“, мрачна и драматична песна, базирана врз истоимената поема на Гете, била напишана уште додека композиторот бил тинејџер. Во неа се зборува за татко и син што во зимска ноќ јаваат низ една шума, додека на момчето му се привиѓува Горскиот крал, кој сака да го намами во сопственото кралство. Пејачот треба да ги отпее улогите и на таткото и на синот и на злиот дух и на нараторот, кој го опишува нивното патешествие.

Слушање музика:

Франц Шуберт - „Аве Марија“

Беджих Сметана

Беджих Сметана (1824–1884) е чешки композитор, пијанист, диригент, основоположник на чешката национална школа, критичар и основач на повеќе музички друштва. Не потекнува од музичко семејство, но љубовта кон народната музика што уште од мали години му била всадена од неговиот татко го поттикнала да создава авторски дела, во чиј состав биле вметнати чешки, народни мотиви.

Извесен период живеел во Шведска, а голем дел од неговиот живот го поминал во Прага каде и основал Музичка школа. Се наметнал не само како важен национален композитор, туку и како критичар и наставник, кој ја ширел музичката дејност на младите генерации. Десетина години пред да почине, во Прага, го губи слухот, а подоцна претрпува и душевни кризи. Создал 8 опери, од кои најзначајна е првата, „Продадена невеста“, соло и хорски песни, 9 чешки игри за пијано и најпознатиот циклус од 6 симфониски поеми „Ма Власт“, кој бил посветен на убавините на неговата татковина. Од овој циклус поеми се издвојува „В’лтава“.

Симфониска поема – програмско-оркестарско дело во еден став, најчесто во сонатна форма, рондо или варијации. Познати композитори на симфониски поеми се: Франц Лист, Беджих Сметана, Рихард Штраус, Цезар Франк и Јан Сибелиус.

Реката В’лтава низ Прага

Слушање музика:

Беджих Сметана, симфониска поема „В’лтава“

Петар Илич Чајковски

Петар Илич Чајковски (1840–1893) е руски композитор, едновременно и најпопуларниот романтичар од неговата земја. Уште од детството пројавил интерес за музиката, а во раната младост се запишал на петроградскиот конзерваториум, за веднаш потоа да биде вработен како професор на московскиот конзерваториум. По извесен период ја напуштил работата за да патува низ Европа и светот, каде создал многу од неговите најпознати композиции.

Потекнувајќи од мало, рурално место, Чајковски во својата уметност има вметнато многу руски фолклорни мотиви, кои во подоцнежните години умешно ги комбинира со западната, класична, композиторска традиција. Особено е впечатлив како истакнат лиричар и драматург, а има пишувано речиси секаков вид композиции, според некои статистики 80 на број. Негови најпознати дела се балетите „Лебедово езеро“, „Оревокршачка“ и „Заспаната убавица“, оперите „Пикова дама“ и „Евгениј Онегин“, како и клавирските и виолинските

концерти, 6-те симфони, увертирите и гудачките квартети.

• **Балет** – уметнички, сценски танц, изведен од еден или од повеќе луѓе, балерини и балетани, со музичка придружба. Во почетоците (од XVII до XVIII век) бил дел од оперите, за во XIX век да се осамостои и да достигне значителен подем. Позначајни автори на балети се: Петар Илич Чајковски, Шарл Гуно и др.

Сцена од балетот „Оревокршачка“

Проверка на знаењето:

1. Што е соло-песна?
2. Кои од најпознатите музички творби на П. И. Чајковски се базирани врз книжевни дела и сказни?

ОПЕРАТА ВО РОМАНТИЗМОТ

Опера (опус – дело; значи „пеена драма“) е музичко-сценско дело во кое драмското дејство се пренесува со пеење на текстот во придружба на оркестар. Главните исполнители се вокалните солисти, со изведба на арии, дуети и сл., потоа хорот, кој најчесто е во мешан состав и изведува масовни сцени, оркестарот и диригентот кој ги раководи и усогласува сите компоненти.

Операта, која официјално се појавува кон крајот на ренесансата, односно почетокот на барокот, а подоцна претрпува значајни реформи од страна на композиторот Кристоф Вилибалд Глук во периодот на класицизмот, својата вистинска кулминација ја достигнува дури во периодот на романтизмот. Дотогаш, не само што веќе се искоренети и коригирани повеќето нејзини „недостатоци“, туку и станува најдостапен и најпримамлив музички формат за просечната публика.

Ова делумно се должи на актуелната тематика, која е најчесто лирска, љубовна, борбена, историска, но и карактеристично романтичарска, фантастична и фолклорна. Исто така, операта е во основа комплексна синтеза на повеќе уметности – на музика, драма и поезија (во либретото), балет, кореографија, костимографија и сценографија, па, според тоа е и олицетворение на еден од тогашните уметнички идеали.

Постојат два вида на опери според карактерот на содржината – опера серија (сериозна опера) и опера буфо/комик (комична опера), која настанала во периодот на класицизмот, но никогаш не успеала да ја достигне популарноста на оригиналната, трагична варијанта.

Арија е самостоен дел од операта, изведен од страна на вокален солист со инструментална придружба. Иако претставува извадок од поголема целина, често се изведува и концертно.

Сцена од операта „Турандот“ – Џакомо Пучини

Во XIX век нејзината популарност достигнува такви размери, што се јавуваат групи композитори кои компонираат само опери. Овој акцент врз музичките дела со истакнато драмско дејство води до делумното отфрлање на некои аспекти на романтичарската естетика, што ја предизвикува појавата на веризмот (вистина), правец во италијанската опера паралелен на литературниот реализам/натурализам. За разлика од митолошкиот и фантастичен фон на дотогашните опери, веризмот зборува за секојдневните настани од животот на луѓето и ги претставува своите јунаци како ликови со недостатоци, силни нагони и страсти, кои речиси секогаш водат до љубомора и смрт. Преку веристичките опери се одразуваат емоциите и психологијата на луѓето. Во нив се вклучени многу распеани мелодии, слично на народните, кои имаат за цел да го прикажат вистинскиот живот таков каков што е.

Најистакнати композитори на опери во романтизмот

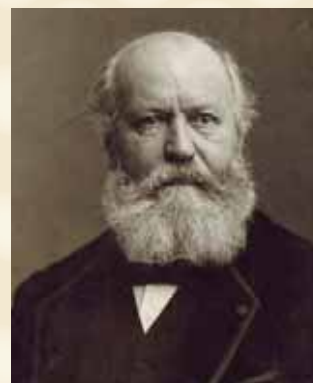
Карл-Марија фон Вебер

Гастано Доницети

Винченцо Белини

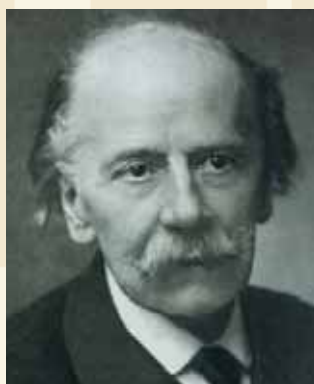
Шарл Гуно

Сцена од операта „Кавалерија рустикана“ – Пјетро Маскањи

Камиј Сен-Санс

Жил Масне

Руцоро Леонкавало

Пјетро Маскањи

Џузепе Верди

Џузепе Верди (1813–1901) е италијански композитор кој почнал да се занимава со музика на релативно „доцни години“, благодарение на истрајноста и работата со приватни професори, достигнал универзален успех. Познат е, пред сè, по неговите опери и се смета за еден од поплодните музички автори од XIX век.

Неговите демократски, револуционерни ставови се одразени и во неговиот опус, кој содржи карактеристична театаралност и масовност и го отсликува Верди како мајстор за хорската техника. Содржински, тој е типичен

претставник на веризмот, фокусирајќи се на суровоста на животот и честопати раскажувајќи приказни за нескротената љубов која секогаш има трагичен исход. Од неговите често изведувани опери се издвојуваат: Набуко, Травијата, Трубадур, Риголето и др.

„Аида“ е опера во четири чина, направена по нарачка и првпат изведена во Каиро, 1871 година, по повод отворањето на Суецкиот Канал. Се смета за Вердиево ремек-дело. Дејството е лоцирано во стариот, фараонски Египет. Во ова дело се зборува за забранетата љубов меѓу војсководецот Радамес и робинката Аида, која завршува со нивната смрт.

Сцени од операта „Аида“

„Триумфалниот марш“, најпознатиот музички сегмент од оваа опера, е инструментално парче од средината на делото, во кое се слави воената победа на Радамес во чест на Египет и божицата Изида. Во перформансот се содржани и балетски точки.

Џоакино Росини

Џоакино Антонио Росини (1792–1868) е италијански, пред сè, оперски композитор. Првото сценско дело го создава на 18 години. Работи како постојан композитор на оперскиот театар во Неапол, краток период и како директор на италијанскиот театар во Париз, а потоа станува кралски композитор и ја добива титулата главен инспектор по пеење. Творештвото му содржи околу 36 опери, црковни творби, кантати, романси. Неговото ремек-дело е реалистичната буфо (комична) опера „Севилскиот бербер“.

„Севилскиот бербер“ е дело во два чина. Росини го напишал на само 24 години и, се верува, за помалку од три недели. Дејството се одвива во Севилја во Шпанија и ја опфаќа љубовната приказна меѓу младата Розина и грофот Алмавива, која е потпомогната од берберот Фигаро. Станува збор за адаптација на првиот дел од трилогијата на францускиот драматург Пјер Бомарше (вториот дел бил адаптиран во операта „Свадбата на Фигаро“ од страна на Моцарт), а премиерната изведба била во Рим, во 1816 година.

Увертирата на „Севилскиот бербер“ е едно од најпознатите музички парчиња и до ден-денес, но тоа, иронично, воопшто не било напишано за оваа опера. Било употребено во дури две претходни опери од страна на Росини, па затоа се смета дека постои очигледна музичка неповрзаност помеѓу него и остатокот од делото.

• **Увертира** – инструментален вовед на сценските форми опера, оперета и балет, кој ни ја најавува содржината и карактерот на делото. Честопати се исполнува и концертно, надвор од оперската сцена.

На некој настан, на кој присуствувал композиторот Росини, замолиле млада пејачка да отпее една од неговите оперски арии.

- Ах, маестро! – рекла таа возбудено. – Колку ми е страв!

- Колку ми е само мене страв! – возвратил Росини.

Слушање музика:

Џузепе Верди: „Триумфален марш“ – извадок од операта Аида

Џоакино Росини: Увертира од операта „Севилскиот бербер“

Рихард Вагнер

Рихард Вагнер (1813 – 1883) е германски композитор, мислител и реформатор. Роден е во Лајпциг, во семејство кое ја негува театарската уметност, што се покажува како пресудно за неговата идна определба. Всушност, токму спојот на музиката и драмата го води кон стремежот да направи синтеза на повеќе различни уметности во операта. Тензичното дејство, кое, според Вагнер, треба да биде тесно врзано со самата природа на музиката, ги отфрла ариите, кои ги заменува со сцени, а исто така воведува и лајтмотиви (водечки мотиви што се врзуваат за одредени ликови/настани). Музиката треба да биде емоционално толкување на драмата што се одвива во преден план, па затоа мелодијата треба да го следи јасниот говор и да создаде врска меѓу зборот и тонот.

Делата на Вагнер се најчесто со романтичарска, митолошка и фантастична содржина, а тематски се потпираат на повеќе источни и западни филозофии, меѓу кои најистакнати се филозофијата на Хегел и онаа на Шопенхауер. Неговото животно дело е оперската тетралогичка „Прстенот на Нибелунзите“, чие либрето самиот го напишал и која е слободно базирана на повеќе легенди од нордиската митологија. Четирите опери од овој циклус: „Златото на Рајна“, „Валкирите“, „Зигфрид“ и „Самрак на боговите“ вкупно траат околу 15 часа, но честопати се изведуваат и самостојно. „Танцот на Валкирите“, почетокот на третиот чин од втората опера „Валкирите“ е инструментален дел, кој трае околу 8 минути и се развива со постепена градација за да кулминира со сцената кога четири Валкири (жени-воини од нордиската митологија), на врвот од една планина ги пренесуваат паднатите војни во задгробниот живот.

Жорж Бизе

Жорж Бизе (1838 – 1875) е француски композитор, кој потекнува од музичко семејство. На само девет години, на приемниот испит во парискиот конзерваториум, ја воодушевил комисијата. Потоа, на 19-годишна возраст добил престижна награда, која му овозможила тригодишно усовршување во Рим.

Неговите најзначајни дела вклучуваат 12 опери и друг вид сценска музика, оркестарски суити, симфониска музика, клавирски дела итн.

Сцени од операта „Кармен“

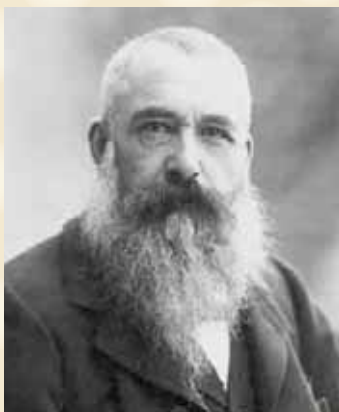
„Кармен“ е опера во 4 чина, која и покрај тоа што во нејзините првични изведби не доживеала успех поради големата реалистичност, со текот на времето прераснала, а и сè уште се смета за една од најдобрите и најизведувани опери на сите времиња. Дејството се одвива во Севилја и ја раскажува приказната за провокативната девојка Кармен која го заведува наивниот наредник Дон Хозе и, после повеќе перипетии, умира од негова рака. Делото е драматично, со изградени ликови, изобилува со игрив, народен, шпански мелос и содржи неколку од најпознатите арии во историјата на операта.

Слушање музика:

Рихард Вагнер – „Танцот на Валкирите“, извадок од операта „Валкирите“
Жорж Бизе – арии од операта „Кармен“

ИМПРЕСИОНИЗАМ

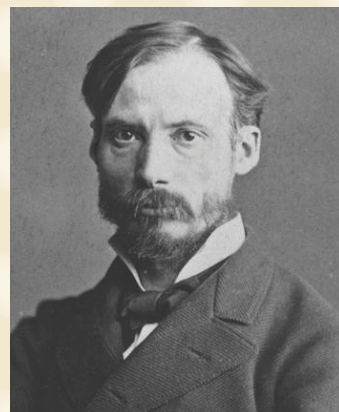
Претставници на импресионизмот

Клод Моне
(сликар)

Берта Моризо
(сликарка)

Пјер Огист Реноар
(сликар)

Клод Моне – „Импресија, изгрејсонце“, (1872)

Импресионизам (импресија – впечаток) е кус уметнички правец кој се јавил во Франција кон крајот од XIX век, најпрво во сликарството, а потоа и во музиката. Надоврзувајќи се на романтичарската соновност, импресионистите, како и нивните литературни сродници - симболистите, уште повеќе се изолираат од реалистичниот, разумен и материјалистички свет, за да навлезат во субјективноста на впечатоците. И во сликите, а и во музичките композиции, честопати се среќаваат претстави од природата, но не во нејзиното вистинско издание, туку како доживувања и како дел од моменталната атмосфера која го инспирирала уметникот да го создаде делото. Имено, целта на тоа дело е токму доловувањето на личното чувство што го предизвикало впечатокот.

Во музиката ова се постигнува со т.н. „тонско сликање“, зголемување на колоритноста и воведување послободни хармонии. Се јавува уште поголем интерес за кратките форми, најчесто за клавир, кои звучат пријатно и егзотично.

Клод Дебиси

Клод Дебиси (1862–1918) е француски композитор, пијанист, критичар, основоположник и единствен комплетен претставник на музичкиот импресионизам. Покажувајќи интерес и талент за музицирање уште во раното детство, тој на 11 години се запишал на парискиот конзерваториум, по што почнала неговата успешна и разновидна кариера. Ја добил престижната „Награда на Рим“ и го пропатувал светот, уживајќи во убавините на природата, пејзажите, зајдисонцата и специфичните егзотични призвуди на далекуисточните ритми и фолк-мелоси.

Тој ги имплементирал овие впечатоци во неговите композиции, надминувајќи ги стандардните дурски и молски акорди со користење тризвук со две големи терци и целосно ги напуштил традиционалните групирања на музичките хармонии. Иако никогаш не го прифатил називот импресионизам за неговата музика, кога станува збор за овој правец, единствени типични претставници се делата на Дебиси, од кои најпознати се: клавирските композиции (етиди, арабески, прелудиуми, ноктурна), соло-песните, кантатите и неговата опера „Пелеас и Мелизанда“, работена според истоименото дело на Морис Метерлинк.

CLAIR DE LUNE

from *Suite Bergamasque*

Edited by ROBERT SCHULTZ

CLAUDE DEBUSSY

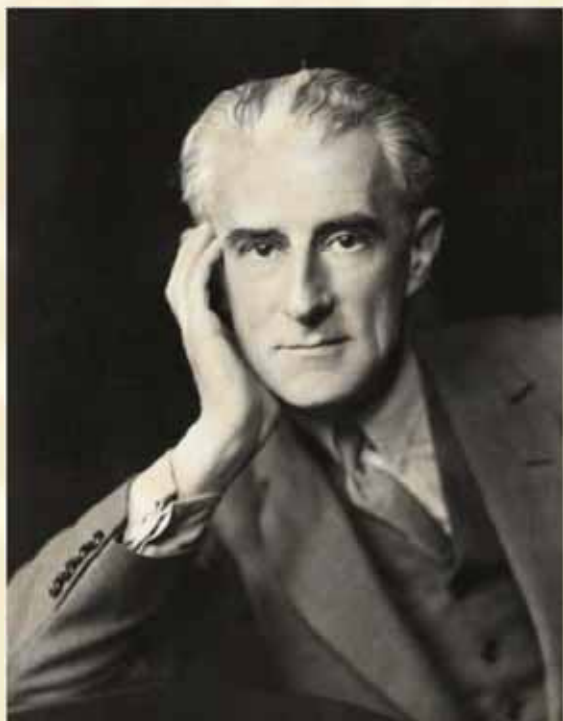
„Месечева светлина“ (*Clair de Lune*) од Клод Дебиси – став од композицијата „Бергамска суита“ за пијано, во 9/8 такт, во умерено, експресивно темпо е инспирирана од истоимената песна на поетот Пол Верлен.

• **Арабеска** – кратка, жива композиција со украсни тонови, инспирирана од арапски мелодии и создавана во периодот околу крајот на XIX и почетокот на XX век. Познатите две арабески на Клод Дебиси се компонирани во периодот од 1888 до 1901 година. Првата го претставува жуборот на водата и има импресионистичка форма, додека другата е напишана во барокен стил.

Кога Клод Дебиси го завршил „Попладнето на еден фаун“, дело инспирирано од истоимената поема на Маларме, му го однел на неговиот учител, Камил Сен Санс, барајќи овој да го прегледа и да стави мали крстови на секое место што нема да му се допадне. Кога отишол да си ја земе композицијата, видел дека на листовите нема ниеден крст, па многу се израдувал, само за Сен Санс веднаш да го спушти на земја:

- Да ставав крст на сите места каде што зачкрипев со забиве, листов ќе личеше на гробишта!

Морис Равел

Морис Равел (1875–1937) е француски композитор, критичар и клавирист, претставник на импресионизмот. Пораснал во Париз, во чиј конзерваториум и учел. Бил повлијаен од мноштво композитори, но најмногу од Дебиси, за подоцна да успее да развие свој стил, специфично поинаков од оној на неговиот колега импресионист. Четирипати конкурирал за „Награда на Рим“, но ниту еднаш не му била доделена, и покрај големиот комерцијален и критички успех. Бил почесен доктор на Универзитетот Оксфорд.

Се истакнал со карактеристичната употреба на мелодијата и ритамот, со што свесно алудирал на народните танци, а неговиот стил бил воздржан и прецизен. Користел целостепена скала и, иако доаѓал до политоналност, исто како и Дебиси, никогаш не ја преминал атоналната граница. Негови најпознати дела се: оркестарската композиција, уникатното „Болеро“, операта „Шпански часовник“ и балетот „Дафне/Дафнис и Клое“.

„Болеро“ од Морис Равеле оркестарска композиција, осмислена како балет, специјално посветена на руската актерка и танчарка Ида Рубинштајн. Со него, Равел сакал да докаже дека и една повторлива тема, оркестрирана совршено, може да звучи интересно, доколку повторувањата се со различна боја на инструменти и динамика. Делото започнува тивко, срамежливо, само со ударен инструмент, чиј ритам константно го слушаме низ 15-минутната композиција. Еден по еден се вклучуваат дувачките инструменти, потоа гудачите и сите со постепено зголемување на јачината доведуваат до кулминација. Ова дело е инспирација за повеќе кореографи и режисери да го вметнат во своите творби.

• **Болеро** – поим кој има повеќе значења, но претежно се однесува на шпански танц од XVIII век, во $\frac{3}{4}$ такт, со бавно-до-умерено темпо. Се изведува солистички или во пар, придружен од кастанети или гитара.

Слушање музика:

Клод Дебиси – „Бергамска суита“

Морис Равел – „Болеро“

МУЗИКАТА ВО XX ВЕК

XX век е еден од најтурбулентните периоди на општествен, а со тоа и на уметнички план. Глобализацијата и забрзувачките технолошки напредоци (радиото, грамофонот, телевизијата) фигурираат паралелно со појавата на атомските оружја и на двете светски војни. Во уметноста се јавуваат сè повеќе и повеќе правци, кои настануваат истовремено и се обидуваат да воспостават некаков нов ред, но на различни начини. Овие стремежи го прават музичкото творештво во XX век многу интересно. Така, во основа, може да се зборува за поделбата на: традиционалистички и авангардно-модернистички (напредни) композитори.

Значајни личности во уметноста во XX век

Тристан Цара (поет, дадаист)

Гијом Аполинер (поет)

Фрида Кало (сликарка)

Франц Кафка (прозаист)

Владимир Мајаковски (поет)

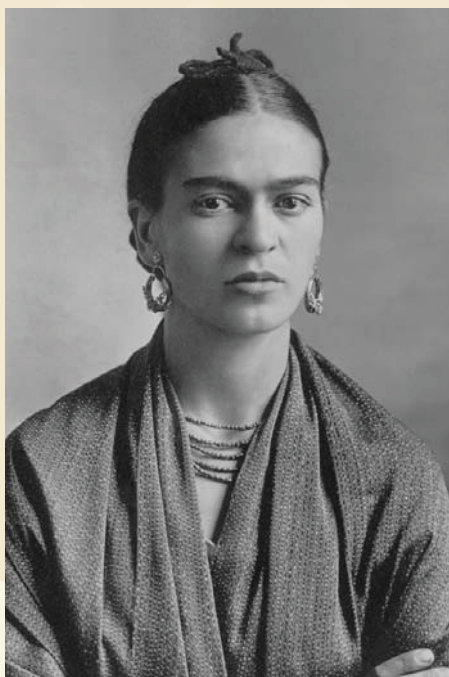
Салвадор Дали (сликар)

Луис Буњуел (режисер)

Андре Бретон (писател)

Оскар Кокошка (поет)

Филипо Томазо Маринети (поет)

Фрида Кало
(сликарка)

„Автопортрет со раскинат ѓердан и колибри“ (1940)

Традиционалистите копнеат по изгубените вредности од минатото, па сметаат дека би можеле да ги вратат ако творат по примерот на класичните мајстори. Нивните правци, познати како необарок, неокласицизам, неоромантизам и сл. се потпираат врз претставката „нео“, која означува нов поглед на традиционалните музички форми. Нивното мото е: „Назад кон старите примери“, мислејќи на делата на Бах, Хајдн, Моцарт, Бетовен итн. Претежно се среќаваат во периодот меѓу двете светски војни.

Авангардистите (*avant garde* – француски, претстража, претходница, напред гарда), пак, сакаат со новиот век да дојде и нов свет, подобар од стариот, чие создавање ќе го потпомогнат тие, со помош на нови, експериментални уметнички дела. Овие композитори најчесто се среќаваат по Втората светска војна, а карактеристично за нив е тоа што целосно ги отфрлаат традиционалните правила.

И пред и по овој период се јавуваат стилови, техники и форми во кои смело се бараат нови музички средства за изразување како: нагласениот ритам, дисонантните созвучја, слободните и скоковити мелодии и иновативниот однос кон фолклорните извори.

Слика од Василиј Кандински

Се јавува т.н. атонална музика, а се отстрануваат и сите ограничувања во третманот на мелодијата, хармонијата, ритмот и формите. Има сè поголем интерес за инструменталната музика, а се компонираат дела за помали, камерни состави, со сè почеста доминација на дувачките и на ударните инструменти како солистички. Во авангардата се среќава серијалната музика, која е комбинација од тонови со одредена боја, ритам и динамика; конкретната музика, која користи модифицирани, готови немусички звуци за да прави колажи; алеаториката, чија основа е случајноста (како што е фрлањето коцка). Се појавуваат мултимедијални дела, комбинации на оперската сцена со филмот, радиото и телевизијата.

Игор Стравински

Сергеј Прокофјев

Дмитриј Шостакович

Претставници на современата музика се: Игор Стравински, Сергеј Прокофјев, Дмитриј Шостакович, Арам Илич Хачатурјан, Бела Барток, Золтан Кодај, Арнолд Шенберг, Паул Хиндемит, Карл Орф, Бенцамин Бритн, Витолд Лутославски, Кшиштоф Пендерецки и др. Повеќето од нив компонирале во повеќе правци или комбинирале повеќе стилови во нивните дела.

Бела Барток

Золтан Кодај

Арам Илич Хачатурјан

Паул Хиндемит

Кшиштоф Пендерецки

• **Експресионизам** (израз) – спротивен на импресионизмот. Се јавуваат отстапувања од сите претходни правила, со конституирање на нови методи при компонирањето.

• **Додекафонија** – систем од 12 тона (дванаесет-тонски систем, дванаесет-тонска серија) кои композиторот ги користи на различни мелодиски и акордски начини во процесот на создавање на делото. Ова е правец во атоналната музика кој трпи критики, но остава и траен белег. Најпознат претставник е Арнолд Шенберг.

• **Електронска музика** – настанува со самиот развој на електрониката и информатиката, кои на композиторот му овозможуваат да снима звуци од природата и да ги комбинира со инструментите. Реномиран претставник на конкретната музика е францускиот композитор Пјер Шефер.

• **Минимализам** – повторување кратки мелодиски и ритмички мотиви со мали измени. Овој стил настанал под влијание на африканската и далекуисточната музика. Претставник е Стив Рајх.

Арнолд Шенберг

Претставници на електронската музика се и Пјер Булез, Карлхајнц Штокхаузен, Роберт Моуг (изумител на синтисајзерот) и др.

Карлхајнц Штокхаузен

Игор Стравински

Игор Стравински (1882 – 1971) е руски композитор, диригент и пијанист. Живеел на повеќе места низ светот, за последните години да ги помине во САД, каде што и починал. Бил погребан во Венеција, Италија, по негова желба. Неговото творештво припаѓа на речиси сите правци, стилови и техники на композирање, со оглед на неговиот долгогодишен работен век. Полиритмичноста во неговите дела, односно истовременото појавување на различни ритми во композициите е нешто што му дава посебен белег, како и тоа што сите свои дела ги создавал со помош на пијано. Самиот изјавил: „Секоја нота што ќе ја напишам ја пробувам на клавир“. Најпознати се неговите балети, мелодрами, опери, симфонии, суити и камерни дела.

Тој изјавил дека: „Јавноста не треба да е премногу фокусирана на тоналноста, атоналноста, ритмиката или пак полиритмиката, туку треба да го оценува делото според тоа колку е во состојба меѓусебно да ги зближи и спои луѓето“.

„Посветување на пролетта“, 1913 година, е балет, трет во низата на Стравински по „Жар-птица“ и „Петрушка“. Авангардната природа на музиката, егзотичната кореографија, сценографијата и костимографијата инспирирана од словенскиот фолклор предизвикале истовремено и воодушевување, но и негодување. Делото прикажува старословенски, пагански ритуал за дочекување на пролетта што завршувал со саможртвување на една млада девојка. Се смета за најреволуционерна композиција од почетната фаза на Стравински, а карактеризирана е со експанзија на политоналноста, со сложена метро-ритмика и со руско-латвиски фолклорни мелоси.

Карл Орф

Карл Орф (1895–1982) е германски композитор и педагог. Првата средба со музиката ја доживеал во семејството покрај талентираната мајка пијанистка, но, уште во раната младост ги напуштил стандардните композиторски практики со цел да ја истражува музиката од аспект на нејзината мултимедијална, или поточно примитивна блискост со ритмот, танцот, физичката, здравствената активност, театарот, едукацијата и забавувањето. Познат е по тоа што ја започнал програмата „Orff Schulwerk“ и отворил гимназија за работа со деца, сакајќи да се фокусира на природната ритмичност и музикалност кај нив, слично на онаа кај праисторискиот човек во синкретизмот. Затоа, во рамките на оваа програма ги користел т.н. орфови инструменти, кои се најчесто ударни и едноставни за совладување. Се делат на ритмички и мелодиски, а во нив спаѓаат ксилофон, маримба, металофон, триангл, свончиња, стапчиња, чинели, тропалки, блок флејта и др.

Од композиторски аспект, тој се користел со едноставни и динамични мелодии, ритми и хармонии, честопати со сценска придружба и масовна театарност. Негово најпознато дело е кантатата „Кармина бурана“, прв дел од трилогијата кантати „Триумфи“, создадени врз латински текстови. Останатите делови се „Кармина катули“ и „Триумфот на Афродита“.

„Кармина бурана“ е сценски феномен, современ, силен и сензуален, т.н. „ода на животот“, чија идеја е дека колку и времињата да се менуваат, човековата трка по задоволување на желбите останува. Ова дело е најпознатата сценска кантата во XX век и е една од најчесто изведуваните композиции низ целиот свет. Орф работел на него од 1935 до 1936 година, откако една година порано пронашол заборавен ракопис, „Бурана кодекс“, во антикварница, кој всушност претставувал збирка стихови од XIII век, откриена во манастир во близина на Минхен. Фасцинацијата на Орф со овој текст, може да се каже, е рефлектирана и во фасцинацијата на современата култура со делото на Орф, кое е познато меѓу сите генерации и се користи како музичка подлога за секакви настани, од оперски до рекламни.

Делото е напишано за три вокални солисти (сопран, тенор и баритон), голем мешан хор и симфониски оркестар, збогатен со ударни инструменти. Се состои од 24 текста кои се интересни и „сочни“, со стихови напишани од страна на монаси, филозофи, студенти, средновековни пејачи и сл. Во него се зборува за љубовта, природата, магијата и за мистеријата. Напишано е како сценска творба, но често се изведува и статично. Кога Орф го издал ова дело, изјавил: „Може слободно да се заборава секое мое објавено дело. Мојот опус почнува со „Кармина бурана“. Воведот на „Кармина бурана“, „О Фортуна“, е моќна хорска изведба, во која се пее за чудната и променлива среќа, чиешто тркало постојано се врти.

О, среќо,
како месечина
си променлива,
некогаш голема,
некогаш слаба,
злиот живот
прво мачи
па теши
како што ќе му дојде.
Сиромаштија
и моќ
ги топи како мраз
и празна,
ти лудо тркало,
ти си перфидно,
благосостојбата е лага
и секогаш исчезнува во ништавило,
засенета

и затскриена
и мене ме прогонувааш. И во оваа игра
ѝ го подавам голиов грб
на твојата суровост.
Судбината е против мене
во здравје
и доблест,
поведена
и натежната
секогаш поробена.
Затоа во овој час
без одложување
повлечи ги жиците,
зашто Судбината
го сотрува силниот човек,
сите плачете со мене!

Проверка на знаењето:

1. Што е додекафонија?
2. Направете споредба меѓу творештвото на Игор Стравински и Карл Орф!

Слушање музика (фрагменти):

Игор Стравински – фрагмент од балетот „Посветување на пролетта“
Карл Орф – „О Фортуна“, извадок од кантатата „Кармина бурана“

ПРВИТЕ МУЗИЧКИ ДЕЈЦИ ВО МАКЕДОНИЈА

Во периодот помеѓу IX и XIX век се појавиле првите музички дејци на овие простори. Истовремено се создала и мешавина од различни влијанија која помогнала да се обликува нивниот авторски, но и општиот фолклорен сензибилитет на ова поднебје.

Ако се земаат како дадени оставштините од античките, домородни мелоси, и на нив се надоврзе културната доминација на византиското царство, ќе се заклучи дека во средновековието најзастапен тип музика бил црковниот, православиот. Сепак, староседелските, византиските и христијанските придонеси кон културата, а со тоа и кон музиката, не се доволна подлога за анализа на тогашните дела, бидејќи тие биле повлијаени и од Словените кои се населиле, но и од долгогодишното владеење на Османлиската Империја.

Св. Кирил и Методиј, а и св. Климент и Наум Охридски го опишувале народот, но истовремено ги обучувале и свештениците за црковно пеење. Ориенталните, источни, како и северните пагански влијанија, продолжувале да ја збогатуваат текстурата на народните мелоси. Така, не се развивал само музичкиот фолклор што народниот гениј го создавал непрекинато, туку се креирале и квалитетни творби на композитори во различни области на музичкото творештво.

Јован Кукузел (алб. Jan Kukuzeli, грч. Ioannis Koukouzelis)

Јован Кукузел е светец и византиски црковен пејач и композитор, кој се претпоставува дека живеел во периодот меѓу XIII и XIV век и кој е познат како важен реформатор за музиката на овие простори. Како за времето во кое живеел, така и за точната локација на неговото раѓање, не постојат конкретни податоци, иако се верува дека потекнува од Дурес (денешен Драч во Албанија) или од регионот кај Дебарско.

Учел во пејачко училиште во Константинопол и бил миленик на императорот. Бил препознатлив по преубавите вокални способности, а се велело и дека има „ангелски глас“. Поголемиот дел од животот го поминал во Света Гора како монах. Интересно е тоа што неговото име, Кукузел, се однесува на неговата омилена храна куку/кукија и зелје/зелија (на грчки: грав со зелје).

Значаен е поради неговото усовршување на црковното пеење, а му се припишува и создавањето на нововизантиската, кукузелова нотација, која се среќава во ракописи од XV до XIX век.

Малку од неговите дела се сочувани, а најпознато од нив е учебникот за пејачи „Големото исо на пападикиското пеење“, еден вид на солфеж, кој се одликува со пространост во мелодиката, богати орнаментации и нагласени динамички нијансирања.

Наум Миладинов – Миладин

Наум Миладинов – Миладин (1817–1895) е брат на Димитрија и Константин Миладинови, роден во Струга каде завршил основно училиште. Подоцна заминал во Драч, Албанија, каде научил да свири на виолина, за потоа да отиде во Цариград каде студирал на Духовната академија при универзитетот „Халки“. Дипломирал на отсекот музика и граматика. Последните години од животот ги поминал во Бугарија. Автор е на прирачник по нотно црковно пеење, собирач на народни песни и нивно запишување со нотен запис (мелограф), музички педагог и втемелувач на музикологијата.

- **Мелографија** – впишување народна мелодија во нотен запис. Во минатото се запишувало по слух, а во поново време со помош на снимени материјали. Собирачи на народни песни и нивни запишувачи имало многу и, благодарение на нив, зачувани се многу песни што се создале во минатото.

Разговор за музиката во Македонија во доцниот XIX век со интеграција преку народната поезија и историја

Handwritten text in Cyrillic script, likely a signature or name, followed by the name "Beethoven" written in a large, cursive script.

Атанас Бадев

Атанас Бадев (1860–1908) е македонски композитор, хорски диригент и музички теоретичар. Детството го поминал во родниот град Прилеп, но талентот што го поседувал и желбата за образување во повеќе области го повеле често да патува, да студира на повеќе места во Русија и да го менува работното место.

Иако најпрво студирал математика и физика, сепак одлучил да се посвети на музиката. Истражувал и собирал македонски народни песни, бил наставник по музика, хорски диригент, а како прв школуван композитор и еден од првите теоретичари, работел на проучување на мешаносложените метро-ритмички тактови карактеристични за фолклорот во Македонија – 9/8 такт (3+2+2) 9/8 (3+2+2+2) и 11/8 такт (3+2+2+2+2).

Компонирал главно вокални дела со духовна и световна содржина, но, за жал, сочувана е само една тетратка по црковно пеење и неговото најпознато дело „Златоустава литургија“, кое е оценето како дело создадено од талентиран творец, голем мајстор на хорскиот слог, напишано со современа нотација, под хармонско влијание на руската духовна музика и на македонскиот мелос. Кај нас за првпат е изведено во 1988 год. и се вбројува во редот на најчесто изведуваните дела.

ХВАЛИТЕ ГОСПОДА СНЕБЕС

Атанас Бадев

Adagio

Soprano: Хва - ли - те, хва - ли -

Alto: Хва - ли -

Tenor: (rest)

Bass: Хва - ли - те, хва - ли - те, хва - ли -

• **Литургија** – јавна служба, главна црковна христијанска богослужба. Текстот го пее свештеник рецитативно, а го придружува хор „a cappella“. Познати композитори на литургии се: П. И. Чајковски, П. Чесноков, А. Бадев, С. Рахмаџинов, С. Мокраџац, А. Архангелски, Фан С. Ноли, Д. Бортњански и др.

Бисера

Бисеро моме, Бисеро,
што носиш бисер на грло?
Твоето грло хубаво
и од дробнаго бисера
хилјада п’ти побело.

Бисеро моме, Бисеро,
зашчо со бисер покриваш
твоеето грло хубаво?
Ја нејќу бисер да баца
тук сака твоето грло.

Бисеро моме, Бисеро,
за кого низиш бисер’т?
За кого готвиш дарои?
Ја дарој бисер не сака
тук сака мома Бисера.

Шупељка

Ушче ко си беф малечек,
от клас си писка напраиф.
со неја свиреф, подскаквеф,
и по зелени ледини
си трчах по преперуги.
Достигне други години;
да свира мило ми беше.
радосен свирка напраиф
и со моите другари
играф со срце весело,
трчаф по поле широко,
шетаф по гори високи
и низ езера поминаф.
Сега се други времина;

Ја сега нејќу да трча,
не ми е мило да шета,
ни сака игри другарски.
Сега шчо ми је најмило,
дружба да има шупељка,
да најда место високо,
под ладна сенка д’боа:
Пред мене поле широко,
под носе рече да течит,
над глаа ветар да шумит;
И ја на д’бот навален
да свира со шупељката
как ќе ме учит срцево.

Проверка на знаењето:

1. Слушнете ја и анализирајте ја хорската композиција „Бисера“ (1970) од композиторот Стојче Тошевски!
2. Направете споредба помеѓу песните „Шупељка“ и „Т’га за југ“ од Константин Миладинов!
3. Да се анализираат примери од другите народности кои живеат во РСМ!

МУЗИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА ВО XX И ВО XXI ВЕК

Во почетокот на XX век и покрај променетите и променливи општествени услови, војните и поделбата на нашата територија, уметниците не престануваат да творат. Почнуваат да се јавуваат музички друштва, во чии рамки најистакнати стануваат хорските ансамбли, кои се создаваат во поголемите градови и честопати учествуваат на фолклорни фестивали. Аmaterскиот карактер на овие здруженија наскоро почнува да се усовршува со помош на неколку професионални руски и српски музичари, кои приредуваат симфониски концерти и слични манифестации, па музичката култура, паралелно со онаа од останатите уметности, почнува да се зацврстува.

Се јавуваат првите македонски професионални композитори. Дел од нив се собирачи на народно творештво, а дел се под влијание од западноевропската култура. Своето високо образование го стекнуваат во странство, на академии и музички факултети кои во тој период се институции што недостасуваат кај нас. Поделени во неколку генерации, истакнати дејци и музички педагози, сите со огромни амбиции, почнуваат да земаат замав, па така во текот на XX век успешно се формира и развива музичката култура на овие простори.

Македонски композитори родени до средината на XX век се: Стефан Гајдов, Живко Фирфов, Тодор Скаловски, Трајко Прокопиев, Петре Богданов – Кочко, Глигор Смокварски, Кирил Македонски, Властимир Николовски, Драгослав Ортаков, Тома Прошев, Драган Ѓаконовски – Шпато, Љубомир Бранѓолица, Драган Шуплевски, Томислав Зографски, Александар Лековски, Сотир Голабовски, Јане Коцабашија, Ристо Аврамовски, Стојан Стојков, Стојче Тошевски, Илија Пејовски, Томе Манчев и други. Од позначајните албански композитори родени во земјава се издвојува Лоренц Антони.

Истакнати личности во XX век од другите уметности

Коста Рацин
(поет)

Никола Мартиноски
(сликар)

Венко Андоновски
(писател)

Луан Старова
(писател)

Тодор Скаловски

Тодор Скаловски (1909–2004) е композитор, хорски и оркестарски диригент и музички публицист, родум од Тетово. Се школувал во Белград и во Салцбург, а потоа работел на повеќе места како наставник по музика и диригент на училишни хорови и оркестри, сè до 1948 год., кога станал првиот директор на Операта во Скопје. Долгогодишен претседател на Друштвото на музички уметници и директор на Македонската филхармонија се само дел од неговите функции, а добил и голем број награди, признанија и одликувања за животно дело, меѓу кои и „Орден на трудот“.

Творечкиот опус му е разновиден и опфаќа 114 дела. Покрај оние за големи ансамбли и камерни состави, вокално-инструментални дела, музика за драми и балетската суита „Балтепе“, се истакнал и со вокалните, хорски композиции. Најчесто се инспирирал од македонскиот фолклор, како што е случајот со неговото најпознато дело „Македонско оро“, напишано за мешовит хор.

„Македонско оро“, 1943 год., го користи познатото оро „Тешкото“ како подлога врз која ја гради сопствената структура и идејност. Се изведува низ целиот свет и се смета за „мала музичка драма“, која е возбудлива, умешно соединува повеќе музички елементи и претставува исказ и израз на националното битие.

Makedonsko Oro

Tempo ad libitum Todor Skalovski

Sopran
Alt
Tenor
Bas

S
A
T
B

Трајко Прокопиев

Трајко Прокопиев (1909–1979) е македонски композитор, виолинист, диригент и педагог. Од родното Куманово во раното детство со родителите се преселил во Скопје, каде воодушевен од часовите по музика во гимназијата, одлучил да замине во Белград, а неколку години подоцна и на усовршување во Прага. По војната се вклучил во обновата и развојот на музиката во татковината, вршејќи повеќе одговорни функции: директор на музичкото училиште во Скопје, директор на КУД „Танец“, диригент на Филхармонијата, Операта итн. Добитник е на престижната награда АВНОЈ за придонес во македонската кинематографија. Иако бил одличен диригент, главниот фокус на Прокопиев останал во неговото творештво. Создавал хорски, оркестарски, камерни, врвни музичко-сценски композиции, во кои спаѓаат неговите опери „Разделба“ и „Кузман Капидан“, како и драмска и филмска музика.

„Лабин и Дојрана“ е единственото негово музичко-сценско, балетско дело, кое се смета за втор македонски балет поставен на сцена по „Македонска повесть“ на Глигор Смокварски и прв компониран целовечерен балет. Премиерата била на 11 јуни 1958 год. под диригентство на авторот. Делото се одликува со фолклорни мотиви и ритмички комбинации, романтично обоени. Содржински, во него се зборува за невозможната љубов меѓу момчето Лабин и самовилата Дојрана која, како и во легендата, завршува трагично. Интересно е тоа што Прокопиев од најубавите нумери создал две балетски суити за концертна изведба и малата суита „Дојранка“.

Лабин и Дојрана

Кирил Македонски

Кирил Македонски (1925–1984) бил музички талент кој во детството, во Битола, научил да свира на виолина, за подоцна патот да го однесе на музичката академија во Загреб, на отсекот композиција и диригирање. Композиција магистрирал во Љубљана, а се усовршил во Полска и во Германија. За разлика од други композитори, паралелно работел и во областа на музикотерапијата, за што добил бројни признанија во странство. Создал над 30 текстови, реферати и музички дела за третман на различни видови болести, а неговото музичко творештво опфаќа симфониска музика, 3 опери меѓу кои и првата македонска опера „Гоце“, оперети, вокално - инструментални и хорски дела, сонати за различни инструменти, филмска и драмска музика итн.

Македонски во една пригода изјавил: „...Нашето народно творештво е природна клима во која се родив и израснав. Музичкиот фолклор за нас е духовен капитал. Ние во нас ги носиме драмата и лириката што, во суштина, се од иста музичка материја и кои на нашето творештво му даваат индивидуалност“.

Најзрелото дело на К. Македонски е операта „Цар Самуил“, пишувана од 1962 до 1966 година врз негово сопствено либрето. Операта премиерно е изведена во Скопје на 5.11.1968 година. Таа е опера во 4 чина и епилог. Идејата за нејзиното создавање ја имал од поодамна, а во неа е опфатен периодот на зрелите години на Самуил. Централни се последните негови битки, интригите што се случувале на неговиот двор и предавството, кое завршува со воената победа на византискиот император Василиј Втори. Кулминацијата на делото ја прикажува заседата и ослепувањето на Самуиловите војници и, конечно, неговата смрт.

Сцена од операта „Цар Самуил“

ХОР					
е вокален ансамбл составен од поголема група пејачи кои исполнуваат повеќегласни композиции со или без инструментална придружба					
според гласови	еднородни	мешани			
според возраст	детски	младински	возрасни		
според вокација/струка	професионални	аматерски	училишни		
според бројот	камерни	средни	масовни		
според намена	оперски	филхармониски	радиотелевизиски	градски	црковни

• **Хорска музика** – музика која ја исполнува еден од вокалните ансамбли, раководени од диригент. Мешаниот хор го сочинуваат четири основни гласа: сопран, алт, тенор и бас.

Останати значајни македонски композитори родени во втората половина на XX век се: Димитрије Бужаровски, Живојин Глишиќ, Гоце Коларовски, Вања Николовски, Горан Начевски, Јана Андреевска, Никола Коцабашија, Панде Шахов, Валентина Велковска Трајановска, Сони Петровски, Дарија Андовска и други.

Димитрије Бужаровски

Живојин Глишиќ

Валентина Велковска
Трајановска

Дарија Андовска

Вулнет Таири

Вулнет Таири (1982) е роден во Гостивар, а своето музичко образование го стекнува на ФМУ во Скопје, во класата на професорите и композитори Гоце Коларовски и Томе Манчев. Освен кон творештвото, својот интерес Таири го насочува и кон музичката педагогија, при што за кус период го минал патот од наставник во основното музичко училиште во родниот град до професор по оркестрација на Факултетот за музичка уметност, при Тетовскиот државен универзитет.

Во 2009 година Таири ја создава *Симфонијата бр. 1*, изведена од страна на Македонската филхармонија, а неговиот прв албум, насловен како „Од композиторскиот опус“, содржи камерна, вокална и симфониска музика. Во неговите дела се претставува авангардноста на современиот живот. Од досегашното негово творештво се издвојуваат циклусот соло-песни бр. 2 за глас и пијано, трио за обоа, кларинет и фагот и четири пиеси за дувачки квинтет, за кои е добитник на повеќе признанија. Неговото творештво е популарно и на европската сцена и во САД.

Фатос Лумани

Фатос Лумани (1983) е роден во Струга. Средното музичко образование го завршува во Тетово, дипломирал на одделот композиција, а магистрирал на одделот музикологија на универзитетот во Тирана. Најпрво работи како асистент во истата установа, за во 2009 год. да стане професор по хармонска анализа и музички форми на Факултетот за музичка уметност во Тетово.

Речиси половина од неговите дела се напишани за оркестар (симфониски или камерен). Фолклорот е, исто така, присутен во неговото творештво како појдовна точка за натамошен композициски третман. Воведува различни композиторски техники правејќи мешавина од повеќе стилови, длабоки контрасти, употреба на две или на повеќе ритмички структури одеднаш итн. Неговото творештво опфаќа оркестарски дела, концерти, симфонија и симфониета, сонати, варијации за четири пијана, суити, филмска музика и сл., кои се изведувани од домашни и од странски уметници на повеќе фестивали и натпревари, каде има добиено и престижни награди. Тој е автор на првата албанска опера во РСМ – „Скендербег“, чија премиера се одржала во НОБ во Скопје на 23.12.2019 год.

Слушање музика:

Тодор Скаловски – „Македонско оро“
Трајко Прокопиев – балет „Лабин и Дојрана“, фрагменти
Кирил Македонски – опера „Цар Самуил“, фрагменти
Вулнет Таири – „Четири пиеси“ за дувачки квинтет
Фатос Лумани – фрагменти од Концертот за пијано и оркестар (2013)

ПОПУЛАРНИ ЖАНРОВИ И ИНСТРУМЕНТИ ВО XX И ВО XXI ВЕК

Популарната музика е интересен феномен – не може да се класифицира периодично, бидејќи постоела отсекогаш, а не може да се класифицира ни содржински, бидејќи нејзината содржина се менува и низ просторот и низ времето. Таа е ненаменска, или поточно, нејзината единствена намена е забава на слушателите. Иако, посебно во минатото, фолклорната музика до некаде одговарала на овој опис, според одредени истражувачи, популарната музика не вклучува целосно народни песни (иако вклучува песни со вметнати етноелементи) и порано спаѓала во онаа категорија на салонска, елитна музика, која не била наменета за конкретни типови настани. Според ова, многу композиции кои сега се сметаат за класични, на времето биле забавни. На популарната музика најчесто се танцува и луѓето се опуштаат, а нејзиниот мелос е едноставен, игрив и лесно се памети, па поголеми групи луѓе можат да уживаат во него.

Зоран Мациров

Популарната музика како таква почнува особено да се истакнува во XX век, најмногу после Втората светска војна, кога почнуваат да се формираат сè повеќе и повеќе подвидови на музички жанрови, кои стануваат сè покоммерцијализирани и наменети, претежно, за младата публика.

Може да се каже дека овие популарни поджанрови се соодветниот одговор на авангардните, експериментални жанрови, што паралелно настануваат во овој период. Секако, како што напреднатата технологија влијаела и на новите, модернистички музички стилови, таа така дејствувала и врз забавните. Со текот на времето тие станале подостапни низ целиот свет. Во комбинација со нивното мултимедијално претставување, односно спојување со сликата – преку фотографијата, телевизијата, филмот, радиото и сè помасовните концертни настани, успеале да создадат една нова културолошка категорија.

Таа се препознава во т.н. „култ“ кон популарната звезда, или, уште повеќе, во создавањето бројни супкултури, односно помали заедници во рамките на едно широко општество, кои, меѓу останатото, можат да се групираат и да се препознаваат според нивниот музички вкус. Овде може јасно да се види улогата на музиката во процесот на создавање и развивање на едно општество. Рокерите, панкерите, металците, раперите и слични, најчесто младински супкултури застапуваат посебни правила на однесување, облекување, зборување и живеење, како резултат на музиката што ја слушаат. Може да се каже дека супкултурите не се само идентитетски одредници во едно општество, туку и одраз на музичката мултимедијалност врз животот на човекот.

ЏЕЗ И БЛУЗ

Џез и блуз се музички стилови кои настанале паралелно, кон крајот на XIX век во Њу Орлеанс, Јужна Америка. Двата стила се потпираат врз афроамериканскиот фолклорен мелос, со тоа што блузот е музички стил и жанр кој потекнува од песните што биле пеани од афроамериканците додека работеле по полињата. Блазот е со тажна содржина, темпото е бавно, а музички е карактеризиран со застапеноста на одредени снижени, т.н. „блу ноти“. Џезот, од друга страна, е музички стил кој е тешко да се дефинира бидејќи во себе опфаќа многу поширок спектар на музички подвидови и е карактеризиран со мешањето на африканските и на европските мелоси и постојаното присвојување на нови типови инструменти (иако најзастапени се клавијатурите, ударните, дувачките инструменти, како и контрабасот од жичените).

За разлика од блузот, каде во преден план е вокалната изведба и наративот, кај яезот инструментите се централни и способностите на инструменталистите доаѓаат до израз. Всушност, импровизациите се поважни од пишаните ноти, па така, изведувачот е поважен од композиторот. Тој изобилува со синкопи, „блу ноти“ и доминација на специфични ритми. Подвидови на овие стилови се: би-бап, хот-яез, кул-яез, авангарден яез, фри-яез, прогресив яез, мидл-яез, свинг-стил, буги-вуги, диксиленд-стил, чикаго-стил итн.

Луис „Сачмо“ Армстронг

Ела Фицџералд

Симон Киселички

Тони Китановски

Боби Серафимовски

Најпознати претставници на яезот и блузот се: Луис „Сачмо“ Армстронг, Нина Симон, Реј Чарлс, Бени Гудман, Дјук Елингтон, Глен Милер, Б. Б. Кинг, Ела Фицџералд, Беси Смит, Ета Џејмс, Џозеф „Кинг“ Оливер, Џорџ Гершвин, Чарли Паркер, Били Холидеј, Кол Портер, Џон Колтрејн, Мајлс Дејвис, Херби Хенкок, Сара Вон, Чик Кореја, Џон Ли Хукер, Џо Завинул и други, додека кај нас најпознати се: Драган Ѓаконовски – Шпато, Илија Пејовски, Тони Китановски, Симон Киселички, Боби Серафимовски, Зоран Маџиров и други.

РОКЕНРОЛ /РОК

Жанр во популарната музика, кој се појавува околу 1940 година во Америка. Настанува како комбинација на блуз, кантри, класична и електронска музика. Иако најпрво терминот „рок“ се користел како кратенка, со тек на време тој го преземал поширокото значење на жанрот, со тоа што во него се содржани многу поджанрови, од кои првиот, најстар вид, е познат како рокенрол.

Групата музичари која ја изведува оваа музика е наречена рок-група или рок-бенд и најчесто се состои од солист на електрична гитара, басист, вокален солист, клавијатурист и тапанар. Содржински, рокот е бунтовната музика на младите која, особено во 50-тите и 60-тите години на XX век, била еден од првите жанрови кои создале посебна супкултура, а со неа и култ кон т.н. „рок-свезда“.

Од сите современи, популарни жанрови, рокот е можеби највлијателниот, најраспространетиот и оној со најмногу подвидови (дел од нив се и цез-рок, блуз-рок, хард-рок, панк-рок, поп-рок, хеви-метал, фолк-рок, прогресив рок, гранџ итн.).

Ролинг стоунс

Боб Дилан

Суперхикс

Елита 5

Најпознати рок-бендови и рокери се: Елвис Присли, Битлси, Били Халеј, Ролинг стоунс, Боб Дилан, АЦ/ДЦ, Џенис Џоплин, Ганс ен' роуезес, Брус Спрингстин, Полис, Пинк флојд, Нирвана, Дејвид Боуви, Металика, Ред хот чили пеперс, Бон Џови, Линкин парк, Квин, Иги Поп, Паник!, Аеросмит, Ју ту и други. Кај нас, најпознати се: Бис Без, Лева Патика, Леб и Сол, Меморија, Бла бла, Телекс, Елита 5, Бастион, Анастасија, Мизар, Архангел, Падот на Византија, Санаториум (треш метал), Рок Агресори, Суперхикс, Ареа и други.

РАП

Рап-музиката, која е еден од основните четири принципи на хипхоп културата, заедно со диџејинг/скречинг, брејк-денс и графити, е акроним од зборовите rhythm and poetry, односно ритам и поезија и, како и џезот и блузот пред неа, е карактеристичен афроамерикански жанр.

Иако музиката како таква не е нужен дел од рапот, ритмичноста која го следи рецитирањето ја истакнува важноста на содржината во овој стил. Имено, може да се каже дека хипхопот, донекаде, е посовремена варијанта на блузот, во која се зборува за животните тешкотии на афроамериканците. Постои андерграунд и комерцијален рап. Уште еден жанр кој во денешно време честопати оди заедно со рапот е и аренби жанрот (R&B), кој е кратенка од ритам и блуз.

Алиша Кис

Карди Би

На почетокот, тој бил близок до рокенролот и блузот, а низ годините претрпел секакви промени и станал мошне сроден со поп-музиката. Од 90-тите години на XX век наваму, честопати се прават комбинации од рап и аренби делови во песни, кои, според содржината, соодветно се надополнуваат.

Тони Зен

Слаткаристика

Најпознати претставници на рап и аренби-музиката се: 50 Сент, Еминем, Џеј Зи, Бијонсе, Канје Вест, Алиша Кис, Др. Дре, Снуп Дог, Џастин Тимберлејк, Мараја Кери, Тупак, Ашер, The Ноториус Б.И.Г., Ники Минаж, Мери Џеј Блајк, Карди Би, Џон Леценд, Дрејк, М.И.А., Витни Хјустон, Алија, Бруно Марс, Викнд и други. Кај нас најпрепознатливи се: Токсикологија, Тони Зен, Слаткаристика, Екипа, Подземјето, Легијата, Врчак, Јован Јованов, 2Бона и други.

ЕЛЕКТРОНСКА МУЗИКА

Електронската музика, посебно во нејзините почетоци, спаѓа во групата на авангардни музички жанрови. Уште од почетокот на XX век, со развојот на технологијата, многу музички иноватори почнуваат да ги електронизираат инструментите и да создаваат нови видови звуци, кои ги вметнуваат во нивните композиции. Многу имиња кои веќе беа споменати експериментирале со електронската музика. На почетокот таа се поврзувала со неколку нови инструменти, меѓу кои се и синтисајзерот, теремиот, мартеновите бранови, траутониумот, органата хамонд и други, за подоцна да се поврзува, пред сè, со компјутерот.

Траутониумот е интересен инструмент искористен во Хичкоковиот филм „Птици“. Хамонд органата, која е можеби и најупотребуваниот електричен инструмент, најчесто од поп, рок и џез-изведувачите, бил привлечен и за композиторот Џорџ Гершвин.

Во САД, во 1952 година се организирал првиот концерт на електронска музика во МоМА (Музејот за модерна уметност во Њујорк).

Кон 70-тите години таа се манифестира преку диско и фанк-музиката, за подоцна, во околината на Детроит, да се формира нејзината најпозната варијанта – техно музиката. Техно и хаус се поджанрови кои се надоврзале на диско-музиката. Нивната популарност сè уште експоненцијално расте и им има овозможено веќе да се вметнат во речиси сите останати современи музички жанрови, кои веќе беа споменати погоре.

Во 1939 година, Џон Кејџ го напишал првото електронско дело „Imaginary Landscape“ во кое како инструменти се користат два грамофона со можност за варирање на брзината на вртежите во секунда и на перкусиите, а се експериментира и со различни шумови. Со ова се најавува појавата на диџеите.

Хардкор-техното, амбиент-техното, џанглот, трансот, брејк-битот, даун-битот, есид-техното и прогресив-техното се само дел од подвидовите на техно-музиката, чија распространетост продолжува да се зголемува. Дел од највпечатливите претставници се: Оливије Месјан, Едгар Варез, Џеф Милс, Карл Кокс, Дерик Меј, Пластикмен, Дејв Кларк, Свен Ват и други. Кај нас се издвојуваат Мирко Попов, Горан Кан, Дејан Декс, Самоил Радински, Галатеа и др.

Едгар Варез

Свен Ват

ПОП-МУЗИКА

Поп-музиката, термилошки, се однесува на популарната музика, но во реалноста, не е исто што и погоре споменатата популарна музика. Додека популарната музика во себе ги опфаќа сите жанрови што ги споменавме досега, поп-музиката од нив ги зема најкомерцијалните, најпевливите и наједноставните елементи и ги комбинира, со цел да се создадат песни што се забавни и популарни за поголем број луѓе.

Таа настанала некаде кон 40-тите години на XX век, а препознатлива е по нејзината постојана и брза менливост. Поп-хитовите достигнуваат неверојатен успех, но по кратко време ја заситуваат публиката, која потоа целосно ги отфрла и заборава и се свртува кон нови хитови. Во зависност од периодот, поп-музиката вклучува различни степени на рок, рап, аренби, техно, хаус, поретко цез или блуз и фолк елементи во својата композиција, приспособувајќи се на моменталните трендови.

Кристина Агилера

Бритни Спирс

Мадона

Дуа Липа

Кајли Миног

Бидејќи овој тип музика е толку менлив, минлив и комерцијален, постојат и многу негови (поранешни или сегашни) претставници. Дел од нив се: Мајкл Џексон, Мадона, Бритни Спирс, Кајли Миног, АББА, Принц, Ријана, Лејди Гага, Кристина Агилера, Џастин Бибер, Дуа Липа, Рита Ора, Бебе Реца, Ера Истрефи и многу други, кои беа споменати и во претходните категории.

Кај нас попознати поп-изведувачи се: Драган Мијалковски, Славе Димитров, Тодор (Тоше) Проески, Каролина Гочева, Калиопи, Тамара Тодевска, Адријан Гаџа, Нокаут, Алтуна Сејдиу, Шпат Касапи, Леонора Полоска, Шкумбин Исмаили, Влатко Лозаноски и други.

Славе Димитров

Драган Мијалковски

Калиопи

Каролина Гочева

Адријан Гаџа

Алтуна Сејдиу

Тодор Тоше Проески

Влатко Лозаноски

ЕЛЕКТРИЧНА ГИТАРА

Електричната гитара е жичен инструмент кај којшто звучните вибрации што се произведуваат во жиците со помош на електромагнетни приемници, се претвораат во електрични сигнали. Тоновите произведени од електричната гитара дополнително можат да се менуваат со дисторзија, да се менува нивната боја, силина и сл.

Ерик Клептон

Дејвид Гилмор

Таа првпат се појавила во 30-тите години од XX век, а во денешно време е еден од најпопуларните инструменти во светот. Најмногу се користи во рок-музиката, но исто така и во блуз, џез, поп, метал-музиката и сл.

Истакнати изведувачи на електрична гитара се: Ерик Клептон, Дејвид Гилмор, Чак Бери, Џими Хендрикс, Кит Ричардс, Карлос Сантана, Слеш, Влатко Стефановски итн.

Карлос Сантана

Влатко Стефановски

СИНТИСАЈЗЕР

Синтисајзер е електричен музички инструмент со звучник и контролна табла, најчесто клавијатура. Постојат аналогни (составени од делови како транзистори и диоди) и дигитални синтисајзери (кои користат микропроцесори за производство и манипулација на звукот, како и технологија т.н. МИДИ за да комуницираат со други дигитални уреди). Синтисајзерите можат да го имитираат звукот на голем број инструменти, човечки вокали, звуци од природата или да создаваат нови, компјутерски звуци. Изведувачи се: Жан Мишел Жар, Стиви Вондер, Херби Хенкок и др.

Жан Мишел Жар

Херби Хенкок

ТАПАНИ

Тапаните опфаќаат повеќе видови перкусионистички инструменти, од кои дел во категоријата мембранофони. Тука се вбројуваат добош, чинели, бас-тапан и други слични ударни инструменти, кои во еден бенд ги свира тапанарот. Изведувачи се: Гарабет и Гаро Тавитјан, Мајк Портној, Филип Селвеј, Дејв Векл, Денис Чемберс и др.

Гарабет Тавитјан

Гаро Тавитјан

Денис Чемберс

Мајк Портној

Активност:

Изработете Power Point презентација за еден од жанровите обработени во оваа тема!

ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА МУЗИЧКАТА ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Терминот фолклор (*folklore*) може да се преведе како народна мудрост, и ги опфаќа сите елементи кои дефинираат една заедница и ја прават поразлична од останатите. Фолклорот е уникатното во културата – верувањата и уметностите на еден народ. Тој, претежно, се гледа како збир на народни творештва, приказни и поуки, но треба да се забележат и оние делови од фолклорот кои не се само сведоштва за минатото, туку и упатства за живеење во сегашноста.

Вакви елементи се обичаите, а начинот на нивно пренесување е традицијата. Традиција (*traditionem*) е збор кој се однесува на чинот на предавање на одредени навика и вредности од генерација на генерација а, со тоа и на нивно задржување. Впрочем, задржувањето речиси никогаш не е целосно, бидејќи традициите, како и остатокот од фолклорот, ретко кога остануваат непроменети низ годините. Сепак, делови од нив секогаш успеваат да преживеат.

Премиот од рурални во градски средини почнал да го менува животот на луѓето, а дотогашните нивни навика да ги заменуваат со нови. Традицијата е таа преку која обичаите успеале да преживеат, иако, честопати, причините за нивното првично настанување постепено се забравале. Така, обичаи кои најпрво се создале од практични или од религиски причини, можат да опстојат дури и откако тие причини ќе ги снеса, па низ годините да се запаметат како народни правила и суеверија. Во денешно време многумина ги практикуваат само „по навика“ или поради носталгичност.

Без оглед на природата на обичаите и традициите, неоспорна е нивната способност умешно да ги истакнат фолклорните оставштини во различните народни заедници. На територијата на Република Северна Македонија, особено, можат да се сретнат многу различни видови обичаи и традиции, воглавно поради тоа што тука живеат луѓе со многу различни етнички и верски потекла. Затоа, по повод одредени празници и значајни настани како на пример раѓања, венчавки и погребни, како и одбележувања на Нови Години и промена на годишните времиња, на површина испливуваат различните христијански, муслимански, пагански и многу други „адети“.

На пример, во православно христијанство еден од најзначајните празници е Божиќ. Божиќ го означува раѓањето на Исус Христос, синот на христијанскиот Бог и тој, заедно со неговиот предвесник, Бадник, се празнува со гозби, славења, симболично пеење песни, давање подароци и одење во свети храмови – цркви. Во исламот, Рамазан-бајрам е месецот во кој светата книга Куран му била откриена на пророкот Мухамед. За време на празнувањето, во текот на денот се исклучува внесот на храна, се препорачува медитативно прочистување и испостување на духот, како и практикување сочувство и милостина кон луѓето на кои им е потребна.

Друг тип значајни настани проследени со бројни обичаи се свадбените циклуси. Тие секогаш подразбираат веселби, прослави, гозби, песни и традиционални танци – ора. Посебноста на обичаите може да се забележи и во подробностите на овие активности – носењето празнични носии, пеењето одредени песни, изведувањето одредени танци итн. Постојат и дополнителни активности кои ја надополнуваат самата венчавка – адети поврзани со денот пред свадбата или самиот ден на свадбата (честопати со различните делови од денот) и обичаи кои вклучуваат само машки, само женски или мешани учесници. Се посетуваат членовите од семејствата на младоженците, се одредува нивниот пат до местото на церемонијата, се практикуваат адетите кои следуваат по нејзиното завршување итн.

Слична церемонија е и Сунетот, задолжителен верски обред кај машките деца, кој се врши на возраст од 5 до 8 години и се среќава кај муслиманското население. За него се организира веселба, слична на свадбите, па затоа и се нарекува мала свадба. По повод оваа прослава, се организираат раскошни гозби, проследени со повикување на гостите, обичајна обиколка на момчето, качено на коњ, како и со пеење на многу народни песни и изведување на разновидни ора.

Еден од најважните сегменти на фолклорот на една заедница, а со тоа и на нашата, е **народната музика**. Народната музика на овие простори е исклучително интересна, бидејќи разноликата мешавина на влијанија од повеќе култури, кои се натрупувале едни врз други, создала една впечатлива комбинација од мелоси и додатоци кои датираат од различни периоди. Ваквото богатство дава простор за темелни истражувања на народниот гениј кој бил способен да ги скроти сите тие меѓусебно туѓи мотиви и да ги вплете во една складна целина. За да се анализира соодветно, музичкиот фолклор најчесто се дели на три категории: народни песни, народни музички инструменти и народни ора. Науката која се занимава со проучување на музичкиот фолклор се нарекува музичка фолклористика или етномузикологија.

НАРОДНА ПЕСНА

Народната песна е дело на анонимен автор, на народниот гениј, што се пренесува на колективот преку усна традиција. При пренесувањето од една генерација на друга, доаѓа до повеќе типови варијации. Народните песни се препознатливи по нивната животна актуелност, односно нивното создавање и изведување како одговор и придружба на секојдневните ситуации низ коишто поминувале луѓето. Преку нив можат да се запознаат личните чувства и искуства на оние кои живееле во минатото.

Бидејќи луѓето што ги смислувале најчесто не биле музички писмени, овие песни се пренесувале усно, па со секоја следна изведба, од страна на истиот или друг човек, тие претрпувале и музички и текстуални измени. Затоа, тие се сметаат за дела на целата заедница, а не на оној кој прв ги смислил. Иако голем дел од народните песни веќе се заборавени, оние што остануваат се инспиративни сведоштва за поранешниот начин на живот.

Жанровски, тие најчесто се делат на лирски, епски и лирско-епски песни, со тоа што лирските се оние кои зборуваат за чувствата и за секојдневните доживувања, епските, оние во кои вообичаено се раскажува за херојски подвизи или значајни настани со нагласена митолошка, легендарна или револуционерна природа, а лирско-епските, оние кои се некаде меѓу претходните два вида.

Содржински се делат на семејни, обредни (празнични, свадбарски, сунетски, додолски), љубовни, хумористични, трудови (овчарски, жетварски, пчеларски, аргатски), револуционерни (ајдутски, комитски, качачки, партизански...) и др.

Од **ритмичките стапки**, кај народните песни се среќаваат: јамб, трохеј, дактил, амфибрах, анапест и комбинации од овие, а од метрички аспект се среќаваат: четворец, петерец, шестерец, седмерец, осмерец, деветерец, десетерец итн. сè до шеснаестерец.

ДОДОЛСКА ПЕСНА

Дај ми, боже, темен облак

Дај ми, боже, темен облак,
да зароси ситна роса,
да запраши црна земја,
да се роди жито, просо,
да се ранат сирачиња,
сирачиња, сиромаси!

ПЕЧАЛБАРСКА ПЕСНА

Туѓината пуста да остане

Туѓината пуста да остане
која од либето ме раздели
што го чекам време три години.
Ќе ги прашам млади печалбари
дали го видовте мојто либе
од туѓина дома да ми иде.
На трета година писмо прати
и ми пиша нема да се врати.
Не се враќа друга си заљуби
и за неја тој си се ожени.

Според начинот на нивното создавање се делат на: народни и новосоздадени народни песни.

Народните, оние за коишто општо зборувавме досега, се тие кои настанале колективно, во минатото. Тие се делат на изворни и староградски.

Изворни песни се народните песни кои настанале во селата, претежно со ритам во 5/8, 7/8, 9/8, 11/8 и 12/8 такт, кои обично биле проследени со селски ора. Инструментите кои ги придружувале варираат, но најчести биле тапанот, кавалот, дајретото, гајдата, зурлата и други, додека тематски, овие песни имале семејни, љубовни, обредни, аргатски, печалбарски, тажачки и револуционерни содржини.

За разлика од изворните, **староградските песни**, кои почнале да се појавуваат во XIX век, се создавале во градовите и биле повлијаени од западноевропската култура. Ги изведувале чалгиски тајфи, воени и тамбурашки оркестри, ритамот бил најчесто 3/4, 4/4, 7/8 и 9/8, биле проследени со виолини, тамбури, дајриња, лаути, канони, контрабаси, хармоники, мандолини, кларинети и слични инструменти, а содржински биле занаетчиски, љубовни, празнични итн. Танците кои ги придружувале и облеката што се носела, исто така, била впечатливо градска, со западноевропски влијанија.

НАРОДНИ ИЗВОРНИ ПЕСНИ

Зурли трештат на сред село

Зурли трештат на сред село,
тапан бие рум-дум-дум,
млади моми и ергени,
до две ора вијат.

Оздола иде стар бел дедо,
засукал мустаќи,
право трга на оротото
и тој да се фати.

Го здогледа баба Неда,
за рака го фати:
- Каде одиш старо-аро,
оро да им грдиш?

Стој, почекај баба Недо,
до моми да играм,
да се фатам до момите,
срце да разиграм.

Рум-дум дум-дум рум-дум дум-дум,
рум-дум дум-дум рум-дум дум!

НАРОДНИ ИЗВОРНИ ПЕСНИ

На пат за Шулон

На пат за Шулон, бре, момче,
викајќи го либето, бре, момче,
ај, ај, викајќи го либето, бре, момче.

О, дадино либе, бре, момче,
доведи ми ги овците во ограда, бре, момче,
ај, ај, доведи ми ги овците во ограда,
бре, момче!

Оти со тие прапорци, о, бре, момче,
да не нè чуе мајка, о, бре, момче,
ај, ај, да не нè чуе мајка, бре, момче!

Колку многу врне, бре, момче,
ти фереце немаш, бре, момче,
ај, ај, ти фереце немаш, бре, момче.

Кратково фереце, о, бре, момче,
колената ми ги скина, бре, момче,
ај, ај, колената ми ги скина, бре, момче.

Долгово фереце, о, бре, момче,
ми ги скина рамената, бре, момче,
ај, ај, ми ги скина рамената, бре, момче.

Пушти ги овците низ ограда, бре, момче,
тивко да разговараме, бре, момче,
ај, ај, тивко да разговараме, бре, момче!

НОВОСОЗДАДЕНИ НАРОДНИ ПЕСНИ

Новосоздадените или новокомпонирани народни песни се посовремени песни, напишани по примерот на традиционалната мелоритмика на оригиналните народни песни. Иако многумина на нив гледаат како на имитации, самото нивно постоење го одржува во живот процесот на создавање народна музика. Освен тоа што се служат со традиционални инструменти, во новосоздадените песни се употребуваат и инструменти како синтисајзерот, електричната гитара и други.

Овие песни се делат на **авторски** – нови песни, напишани во духот на изворната народна песна, кои не претрпуваат измени со текот на времето, и на **обнародени** – авторски песни, прифатени од народот и третирали како народни – подложни на промени, преработки, колективни интерпретации.

НОВОСОЗДАДЕНИ НАРОДНИ ПЕСНИ

Жал за Деспина

Што ме разбуди стара мајко,
пусто срце ми е уморно,
од јадови за Деспина,
вчера мајко ја посвршија.

Две музики свират чалгии,
една весела, друга таговна.
Прва за неа, пеат сватови,
друга за мене, жал за Деспина.

Стара мајко ле, еве минува
и пред порти застанува.
Сите весели, таа солзи две
прошка бара мајко од мене.

Две музики свират чалгии,
една весела, друга таговна.
Прва за неа, пеат сватови,
друга за мене, жал за Деспина.

И да свирите, и да пеете,
жал за Деспина не ќе помине.

„Лихнида кајче веслаше“

„Розо моја“

„Ти донесов млада невеста“

„Пастирката“

„Како песок“

„Свадба голема“

„Чаје шукарије“ (Моме убаво)

„Ти само ти“

НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ И НИВНА ПОДЕЛБА

Народните песни и ора, секако, не би биле тоа што се, доколку не се изведуваат во придружба на соодветни, народни инструменти. Меѓутоа, инструментите не претставуваат само обичен музички дополнувач и збогатувач на звукот – тие ѝ даваат специфична боја на народната музика на една заедница и, заедно со мелодиите, ритамот и текстот, ја прават препознатлива и карактеристична.

Во народното творештво во Република Северна Македонија има огромен број различни народни инструменти, кои, според потеклото, се делат на традиционални (гајда, кавал, дудук, шупелка, зурла, двојанка, тамбура, тапан, дајре) и ориентални (грнета, кемане, ут, лејта, канон, саз, ориентални тамбури, чифтелија, шаркија, тарабука, дајре – чалгии). Според начинот на изведба, се делат на: ударни инструменти, дувачки инструменти и жичени инструменти.

Ударни инструменти – кај нив звукот се добива со удирање на одредена површина, која затреперува. Најчесто се свират со рака, палка или рачка. Ударни народни инструменти се:

- **Тапан** – инструмент изработен од костеново, оревово или од буково дрво, покриено со две парчиња штавена овча или козја кожа, која од двете страни, преку два обрачи, се оптегнува и затегнува со јажиња кои дијагонално ги поврзуваат обрачите. Звукот се произведува со помош на кукуда и прачка. Кукудата се изработува од оревово дрво и личи на луле, а прачката се изработува од кучешки дрен или од врба и е потенка.

- **Тарабука** – глинен инструмент во облик на вазна, чиј отвор е покриен со штавена кожа. Звукот се произведува со наизменично удирање по распнатата кожа, додека се држи под левата пазува, со врвка префрлена преку вратот. Има арапско потекло. На египетски се вика дарабуке, а на арапски дарабуках. Во денешно време се користи како ритмички инструмент во повеќе народни состави.

- **Дајре** – инструмент со кој се одржува ритам. Има мембрана од козја кожа, која е оптегната преку дрвен обрач, додека по рабовите лабаво се поврзани метални прстени во парови, кои произведуваат специфичен звук. Звукот се произведува со удирање на дајретото.

Кај **дувачките инструменти** звукот се добива преку дување во отворот на цевката од инструментот и треперење на воздухот. Се делат на дрвени и лимени.

Карактеристични дувачки народни инструменти се:

- **Кавал** – инструмент со отвори на двата краја, изработен од јасеново дрво и целосно орнаментиран. Има 7 дупчиња (рамномерно распоредени) за прстите на свирачот на надворешната страна и едно дупче за палецот на внатрешната. Горниот отвор е стеснет и со остар раб. Се свира со двете раце, со тоа што четири прста од едната рака ги покриваат долните дупчиња, а четири, со палецот, од другата, ги покриваат горните и внатрешното дупче. Порано бил овчарски инструмент, но сега се среќава и како солистички, и како дел од пар и како оркестарски инструмент.

- **Гајда** – двогласен инструмент, кој се состои од гајдарка (изработена од дреново дрво, со седум дупчиња на надворешната и едно на внатрешната страна и славец на крајот), брчало/бучало/рог (се состои од три споени дела и го произведува вториот глас), дувало (поврзано со мевот) и мев (изработен од штавена овча или козја кожа). Гајдата се држи под рака – гајдарката со двете раце, четири прсти од левата рака ги покриваат долните дупки, три прсти и палецот од десната горните, а брчалото се префрла преку десното рамо, рака или се остава да виси. Мевот се дополнува со воздух по потреба. Се свира за време на народни песни, ора, празници, како солистички инструмент или како дел од ансамбл.

- **Зурла** – инструмент изработен од оревово или од сливово дрво, со два дела – конусна цевка и славец, кој треба да се вметне во горниот крај. Има седум дупчиња на надворешната и едно на внатрешната страна, дополнителни издувни дупки во долниот дел и трска со диск во горниот. Има карактеристичен звук и речиси секогаш е придружен од тапани.

- **Дудук** – инструмент со израмнет крај кој се изработува од јаворово, дреново или други дрва и се произведува во две големини, поголема – дудук и помала – дудуче. Има чист и пријатен звук, опфаќа две октави. За време на свирењето се држи вертикално, пред телото на свирачот.

- **Шупелка** – инструмент сличен на кавалот, но покус. Се прави од дреново, јасеново, јаворово или од оревово дрво. Во долниот регистар има мек звук, а во горниот, остар и пискав. Има шест дупки на кои се свира со по три прста од двете раце. Има стеснет горен крај. Се свира соло или со други инструменти.

- **Двојанка** – мал, дрвен инструмент составен од два дела со еднакви страни. На левата има четири, а на десната три дупчиња. Произведува двогласен звук, кој на едната страна е за една октава повисок од другата.

Кај **жичените инструменти** звукот се добива или со повлекување на жиците со прсти или со перце (плектрум/трзалка) или со повлекување на жиците со гудало. Најчесто се со крушковиден, триделен облик, составен од глава, врат и тело/корпус. Народни жичени инструменти се:

- **Кемане/виолина** – гудачки, крушковиден инструмент со затegnати три (поретко четири) жици. Звукот се произведува со помош на право или заоблено гудало, кое со десната рака се влече врз нив. Со прстите од левата рака се притискаат жиците, со што се одредува висината на тоновите. Се држи вертикално или косо.

- **Канон** – инструмент со правилен, трапезоиден корпус, затворен со козја кожа, над која има штичка од смрека, како потпирач за жиците, потпрен на четири места. Има 24-27 затegnати, црвени жици, групирани по три и унисоно наштимани. Се удира по нив со метални напрстоци и така се произведува звукот. Канонот опфаќа две до три октави. Се изработува од јаворово дрво. Се среќава и како солистички и како инструмент во ансамбли и чалгии. Кај нас се користи арапски канон, пренесен од турски, патувачки, чалгиски ансамбли.

- **Мандолина** – инструмент со четири дупли жици, низ кои се поминува со плектрум/ трзалка. Карактеристичен е за ренесансна Италија, но неговиот убав звук станува популарен во повеќе земји во регионот, па му се наоѓа примена и во фолклорот и во авторската музика. Се користи солистички и во оркестри.

- **Тамбура** – општ термин за повеќе видови жичени инструменти со крушковиден облик, составен од глава, долг врат, тело/корпус (резонатор) и жици. Кај сите подвидови звукот се добива со мали удари врз жиците со перце. Се изработува од оревово дрво, а произведува метален, боцкав звук. Се свири соло или во ансамбл, а најчесто се комбинира со кавал, гусла и гајда.

- **Гусла** – инструмент, најчесто со една, а поретко со две жици, на кој се свири со гудало. Предизвикува остар и драматичен звук. Се среќава во повеќе заедници низ Балканот.

- **Чифтелија** – традиционален, албански, народен, жичен инструмент, чие име потекнува од албанскиот збор „чифтели“, кој значи „пар“. Има две жици, од кои едната произведува низок тон, кој служи како придружба, а на другата се свири главната мелодиска линија.

- **Цура Саз** – традиционален, турски, народен, жичен инструмент, со должина од 50 до 70 цм. Има три пара жици, еден за главната мелодија и два за придружба.

- **Шаркија** – традиционален, албански, народен, жичен инструмент, кој на главата има чивии напред и странично. Има 5, 6 или 7 жици, од кои на највисоката се свири мелодијата, додека другите се за придружба.

Активност:

Изработете албум на народни музички инструменти!

ОРОВОДНА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА

Третиот аспект од фолклорниот, синкретичен склоп за кој досега зборувавме, покрај народната песна и народните инструменти, е ороводната народна традиција. Ората (хорос) се народни танци кои најчесто ги придружуваат народните песни (иако постојат и неми ора). Фолклорните традиции на македонскиот и на останатите народи кои живеат на оваа територија можат да се препознаат подеднакво добро како во ората, така и во другите фолклорни елементи што веќе ги анализиравме.

Ората можат да бидат во полукружна, отворена форма (отворен венец), кружна, затворена форма (венец), поворка или лесе, а играорците, за време на танцот, можат да се држат за рацете, за рамената, за појасите, или пак да ги вкрстуват рацете, да се држат под раце и да ги држат рацете надолу. Сите учесници во ороото играат исто, освен, понекогаш, челниот и последниот, кои изведуваат дополнителни движења. Најчесто ората се вијат на десно, но има и некои кои се вијат на лево.

Според територијата, се препознаваат неколку регионални групи ора во Северна Македонија – источни, западни, северни, јужни, централни и југозападни.

Се среќаваат секакви ора во поглед на темпераментот – брзи, бавни, со истакнат ритам, весели, тажни итн., кои се препознаваат во карактерот на движењата со рацете, чекорите, потскоците, клекнувањата, трусењата, вкрстениот, страничниот чекор, играњето на колена и во вртењата на телото. Може да се јави и промена на ритамот во едно оро, обично од побавно кон побрзо. Тие се изведуваат на празници и прослави, најчесто најчесто сретсело, пред црквите, куќите и пред училиштата.

ИМИЊА НА ОРАТА

1.	СПОРЕД МЕСТАТА НА КОИ НАСТАНАЛЕ	Драчевка, Овчеполка, Беровка, Ратевка, Црногорка, Свинишко, Скудрина, Кичевско, Коџаџиско
2.	ЛИЧНИ ИМИЊА	Петрунино, Геровата, Баба Гурѓа, Чангулово, Пантеово
3.	ЗАНАЕТИ	Копачка, Касапско, Калајџиско
4.	НАЧИН НА ДРЖАЊЕ И ИГРАЊЕ	Лесно, Криво, Потрчулка, Тресеница, Повратено, Тешкото
5.	ОБИЧАИ	Свадбени: Невестинско, Кумово, Сватовско, Деверово
6.	БОРБЕНИ	Арамиско, Комитско

Постојат две основни поделби на ората. Првата ги дели на *машки* (поостри, поборбени, со повеќе обрасци и со повеќе скокови. Се базираат врз принцип на надигрување, а начинот на држење може да биде за рака, за рамо, за раце во висина на градите, за појас, или за крлук – овчарски стап), *женски* (послободни, поскромни, посмирени и поелегантни, со умерени, ситни метроритмички обрасци, балансиран чекори, со начини на држење за раце, за раце во долна позиција, за половината, за шамивче и за малите прсти) и *мешовити* (симболизираат единство, а држењето е најчесто за раце или за шамиче).

СОБОРСКИ И ОБРЕДНИ ОРА

Втората поделба на ората се врши според функцијата, па тие се делат на соборски и обредни. **Соборските ора** обично се играат сретсело, на ливади или други отворени јавни простори, каде ќе можат да се прикажат пред народот танчерските способности на учесниците во ората, кои се секогаш облечени во рачно изработени носии.

Познати соборски, машки ора се: Тоска, Ситна лиса, Чучук, Поступано, Копачка, Калајциско, Комитско итн., познати женски се: Женско вкрстено, Кочанско, Тресеница, Женско чамче, Беровка итн., а познати мешовити се: Лисолај, Сирто, Велгошко, Џангурица, Повратено итн.

Обредните ора имаат обредно-општествен, митско-религиски и честопати шамански карактер. Нивната улога е одново да го воспоставуваат индивидуалниот и колективниот ред во заедницата и во природата за време на одредени позначајни верски празници и периоди од годината, како на пример, промената на годишните времиња и сл.

Овие ора имаат потекло од старословенските, пагански верувања, а потоа се надополнети и со христијански, византиски, богомилски и ориентални елементи. Обредните ора се во форма на поворки, со тоа што машките поворки најчесто се изведуваат под маски, во деновите меѓу Божиќ и Водици. Се верува дека тогаш злите духови се на слобода и заедницата уште не е осветена и уредена, па потребно е да се обезбеди магиска заштита.

Тука спаѓаат карневалите, Коледарите, Џамалиите, Бабарите, Ешкарите, Мечкарите, Василичарите, Суварите, Суратите, Бамбурците, Русалиите (византиски – Розалии), Шарпланинскиот (Илирски) карневал во село Бозовце и др. Женските обредни поворки најчесто се изведуваат околу празникот Велигден и се поврзуваат со пролетните обредни циклуси, а тука се среќаваат Лазариците, Водичарките, Ѓурѓовденките, Додоларките и др.

Поседна поткатегија на обредните ора се оние од **свадбениот циклус**. Свадбената церемонија на овие простори отсекогаш била многу значајна, па така, потребно било да се создадат повеќе свадбени ора, кои ќе одговараат на соодветните ритуални чинови кои се изведуваат за време на свеченоста. Кумовото, Сватовското, Свекрвиното, Зетовското и Невестинското, се само дел од ората кои го сочинуваат свадбениот циклус.

Како што може да се забележи, ороводната народна традиција е неверојатно богата и разновидна на овие простори, но и покрај тоа што народните македонски ора се најраспространети (особено Правото, Пајдушкото, Елено моме, Чупурлика и Тешкото), тие се само дел од различните народни ора што можат да се сретнат на територијата на Република Северна Македонија.

Кај албанскиот народ, како и кај македонскиот, има машки и женски ора во отворен или во затворен круг. Имињата се добиваат според региони, градови и личности, како на пример: Карадачко оро, Дебарско оро, потоа и ора посветени на Скендербег. Се издвојуваат: Шота, Мехметово Оро, Скопско, Дебарско, Руговско, Гајдециско итн. Поистакнати се машките ора – Оро на Мечевите и ора од типот „Калачојна“ (од 10 до 15 на број изведувани по точен редослед), отворени ора, кои најчесто се вијат на свадбени веселби, во придружба на зурли и тапани. Женските ора се поиндивидуални, се играат во помали затворени кругови, најчесто во затворени средини.

Во тој поглед слични се и *џурскиите женски ора*, кои, исто така најчесто се играат во затворени домашни средини. Тие се придружени со песни и дајриња и имаат специфичен обреден карактер. Кај турското население е јасно истакната половата раздвоеност меѓу женските и машките ора. Во тој поглед, интересно е ороото Хорон, кое се среќава и како машко и како женско и како мешано. Ороото Чифтетели, кое се игра со послободни потези, може да се изведува самостојно или во пар. Такво е и машкото оро Зејбек, кое е бавно и тешко, а може да се изведува поединечно, во пар или во групи.

Кај *ромската орска традиција* карактеристичен е синцирестиот систем во отворен круг, со полусвиткани раце. Посебен подвид е чочекот, женски танц во индивидуална форма со фокус на колковите и на стомакот.

Кај влашкиот народ, орската традиција е многу слична како и кај македонскиот. Карактеристично е орото „Хламбура“, при кое се заигрува на бајракот.

Српските ора, пак, имаат посебен ритам, $2/8$, а поретко и $7/8$ и $9/8$. Најпознати српски ора/кола се: „Ужичко“, „Чачак“, „Колубарски вез“, „Моравац“ и други.

„Тешкото“ – едно од најпрепознатливите и најтешки македонски, машки ора. Потекнува од селото Галичник во Северозападна Македонија, на планината Бистра. Најпрво се изведувало како разделбен танц на крајот од селото, кога се испраќале печалбарите во туѓина, но со текот на времето, станало синонимно и со останатите страдања на македонскиот народ.

„Пајдушко“/пијано оро – народен танец во $5/8$ такт, со ритмичка фигура $2+3$. Најпрво машко, а потоа мешовито оро.

„Беровка“ – народно женско оро, со $2/4$ такт, при кое рацете се држат слободно спуштени надолу. Се игра со ситни, брзи чекори и многу потскокнувања.

Ритамот е еден од основните составни делови, кои го разликуваат народното творештво на нашето поднебје од останатите. Специфични се комплексните и честопати нерамноделни тактови. Најчесто се среќаваат $5/8$, $7/8$, $9/8$, $2/4$, $3/4$, $3/8$, $4/4$, $8/16$ ($3+2+3$), $9/16$ ($3+2+2+2$), $11/16$ ($2+2+3+2+2$) и ($3+2+2+2+2$) и др.

ВРЕДНОСТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ТРАДИЦИОНАЛНАТА МУЗИКА И ОБИЧАИТЕ

Сите нешта за кои досега зборувавме го сочинуваат народното творештво на еден народ. Тие, секако, се прелеваат и кај други, блиски народи, но, регионално, ваквите фолклорни специфики претставуваат уникатно сведоштво за народните обичаи на луѓето кои живеат на одредено поднебје. Како такви, тие заслужуваат да бидат забележани и признаени пред светот и да се придружат на останатите, најразлични народни творештва од сите страни на планетата. Македонското, нематеријално, културно наследство, на пример, веќе е признаено во ова поле и е заштитено од УНЕСКО. Во продолжение ќе бидат набројани неколку примери од заштитените музички традиции и обичаи, кои биле сметани за оригинални и впечатливи.

Обичајот „Чег’рсе“ од Штип, кој бил прогласен за заштитен на Конференцијата во Баку во декември 2013 год., се практикува на верскиот празник Св. 40 маченици, на 22 март. Тој вклучува искачување по тврдината Исар каде секој што оди по патот, треба да се поздрави со најмалку 40 луѓе. Помладите собираат и камчиња, вкупно 40 на број, од кои 39 фрлаат во реката Брегалница, а едно оставаат под перница, бидејќи се верува дека ќе го сонуваат животниот сопатник.

Пролетниот фестивал **Hidrellez** – заштитен во УНЕСКО 2017 год. – се практикува од страна на турското, ромското, албанското, македонското, бугарското, сириското, романското и други населенија низ целиот свет. Денот, познат и како Ruz-ı Nizir, а календарски и како Руми, Ѓурѓовден, Ерделези итн., кој се паѓа на 6 мај по Григоријанскиот и 23 април по Јулијанскиот календар, го означува денот кога прорците Хизир/Св. Ѓорѓија и Илија се сретнале. Тогаш тие се споиле и се нарекле Хидрелез. Прославата го означува крајот на зимата и почетокот на летото.

Културните практики поврзани со 1 март, **мартинки** – заштитени во УНЕСКО 2017 год. – се среќаваат во Северна Македонија (особено во источниот дел, делчевско и Пијанец), Бугарија (познати како Мартеница), Романија и во Молдавија (познати како Мартиншор). На 1 март се подаруваат рачно изработени амајлии од преплетен бел и црвен конец, познати како мартинки. Магискиот ритуал има претхристијанско потекло и се поврзува со почетокот на пролетта. Мартинките се носат на рака додека не се види првото расцветано дрво, првата ластовица или штрк. Тогаш се одврзуваат и се закачуваат на дрво или се оставаат под камен, при што се посакува желба.

Гласочкото, двогласно, машко пеење од Долни Полог, е заштитено на седницата на УНЕСКО во Намбија, ноември-декември 2015 год. Тоа претставува традиционална форма на вокална музика, генерациски, усно пренесувано, полифонио пеење, кое е врзано со локалната историја, традиција, култура и митологија.

Социјалното оро „Копачка“ – заштитено во УНЕСКО 2014 год. – од с. Драмче, Пијанец, претставува изворно, машко, соборско оро, проследено со еден, два или пет тапани и се состои од четири ритмички и играчки целини: „Шетаница“ (создавање на орото, најискусните играорци на чело), „Ситно“, „Префрлачка“ и „Копнување-копачка“, кои на знак на ороводецот се повторуваат. Тие, всушност, се симулација на процесот на копање, ситнење и рамнење на земјата. Се игра на цело стапало, полетно и темпераментно, со мали и брзи чекори. Има многу потскоци, доскоци, ножици, странични движења и поткопнувања со нозете по подот. Изведувачите се држат за појас, со левата рака пред десната.

Активност:

1. Разговарајте за фолклорни фестивали во нашата држава и изработете аудио-видео презентација!
2. Преку употреба на ИКТ изработете мини-проект за традицијата и обичаите во Република Северна Македонија!

„Една добра работа за музиката е што кога ќе те удри – не боли.“ – Боб Марли

„Единствената вистина е музиката.“ – Џек Кероуак

„Секој писател што го познавам, повеќе би сакал да биде музичар.“
– Курт Вонегат

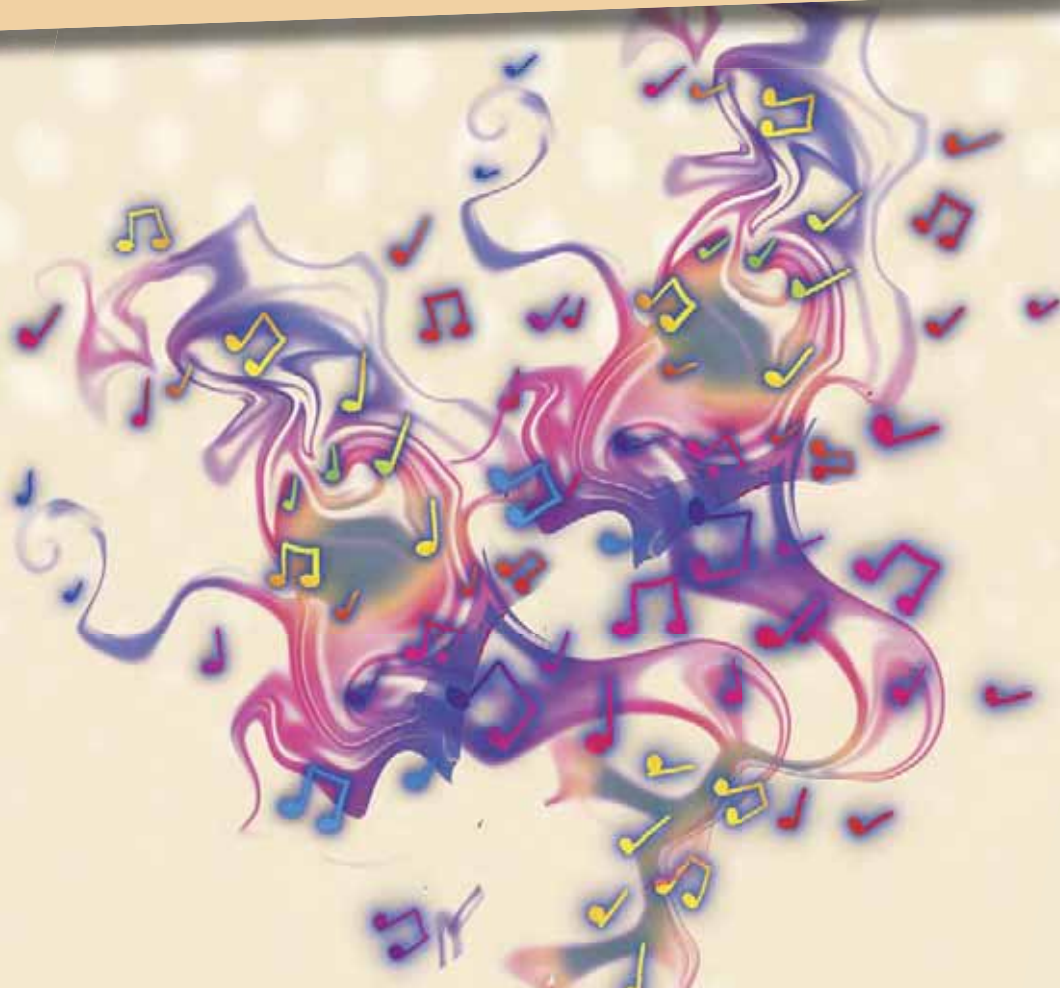
„Ако не можеш да ме научиш да летам, научи ме да пеам.“ – Џ. М. Бари

„Музиката е најсилна форма на магија.“ – Мерилин Менсон

„Музиката може да го смени светот, бидејќи може да ги смени луѓето.“ – Боно

Првиот снимен поп-музички спот бил за „Боемска рапсодија“ од „Квин“, во 1975 год.

Музичката индустрија заработува околу четири милијарди долари од продавање песни преку интернет, но губи околу четириесет милијарди долари поради нелегално преземање.

Поимот дискџокеј/disc jockey/DJ, првпат бил употребен во 1937 год.

Според некои истражувања, вашите срцеви отчукувања можат да се прилагодат на темпото на музиката што ја слушате.

СОДРЖИНА

НАСТАВНИ ТЕМИ	4
„ОДА НА РАДОСТА“	5
Ode to Joy / An die Freude	5
Шилер/Schiller	5
Allegro	5
Бетовен/Beethoven	5
МЕСТОТО И УЛОГАТА НА МУЗИКАТА	6
ВО ОПШТЕСТВОТО	6
РЕНЕСАНСА	8
„Renaissance“ – Преродба	8
РЕНЕСАНСНА МУЗИКА	9
XV – XVI век	9
Џовани Пјерлуици де Палестрина	10
Орландо ди Ласо	11
БАРОК	15
МУЗИКАТА ВО БАРОКОТ	16
Јохан Себастијан Бах	19
Георг Фридрих Хендл	20
КЛАСИЦИЗАМ	23
МУЗИКАТА ВО КЛАСИЦИЗМОТ	25
Франц Јозеф Хајдн	26
Волфганг Амадеус Моцарт	26
Лудвиг ван Бетовен	27
РОМАНТИЗАМ	30
Франц Петер Шуберт	32
Беджих Сметана	34
Петар Илич Чајковски	35
Џузепе Верди	38
Џоакино Росини	40
Рихард Вагнер	41
Жорж Бизе	42
ИМПРЕСИОНИЗАМ	43
Клод Дебиси	44
Морис Равел	45
МУЗИКАТА ВО XX ВЕК	46

Игор Стравински	50
Карл Орф.....	51
ПРВИТЕ МУЗИЧКИ ДЕЛЦИ ВО МАКЕДОНИЈА	53
Наум Миладинов – Миладин	54
Атанас Бадев.....	55
МУЗИКАТА ВО МАКЕДОНИЈА ВО XX И ВО XXI ВЕК.....	57
Тодор Скаловски	58
Трајко Прокопиев.....	59
Кирил Македонски	60
Вулнет Таири	62
Фатос Лумани.....	62
ПОПУЛАРНИ ЖАНРОВИ И ИНСТРУМЕНТИ ВО XX И ВО XXI ВЕК.....	63
ЏЕЗ И БЛУЗ.....	64
РОКЕНРОЛ /РОК.....	65
РАП.....	66
ЕЛЕКТРОНСКА МУЗИКА	67
ПОП-МУЗИКА.....	68
ЕЛЕКТРИЧНА ГИТАРА	70
СИНТИСАЈЗЕР	71
ТАПАНИ.....	71
ОСНОВНИ КАРАКТЕРИСТИКИ НА МУЗИЧКАТА ТРАДИЦИЈА И ОБИЧАИТЕ ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА.....	72
НАРОДНА ПЕСНА.....	75
НОВОСОЗДАДЕНИ НАРОДНИ ПЕСНИ.....	78
НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ И НИВНА ПОДЕЛБА.....	79
ОРОВОДНА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА.....	82
СОБОРСКИ И ОБРЕДНИ ОРА.....	84
ВРЕДНОСТА И ЗНАЧЕЊЕТО НА ТРАДИЦИОНАЛНАТА МУЗИКА И ОБИЧАИТЕ.....	89

